

DOKUMENTY A MATERIÁLY

PROBLEMATIKA ZASTÚPENIA SLOVÁKOV VO VELITEĽSKOM ZBORE ČS. ARMÁDY NA STRÁNKACH ČS. ARMÁDNEJ TLAČE V ROKOCH 1968 – 1969

ALEX MASKALÍK

MASKALÍK, A.: Slovak Representation in the Czechoslovak Army's Officer Corps in Czechoslovak Military Periodicals, 1968–1969. *Vojenská história*, 1, 30, 2026, pp 63-94, Bratislava.

This study explores the views of senior Czechoslovak People's Army officers from both „state-forming“ nationalities regarding how the issue of adequate Slovak representation in the army had been addressed since the end of Second World 2. While the Slovak officers' perspective is subjective and offers few concrete solutions or practical options for the relevant authorities, the views of their Czech counterparts are markedly more constructive.

Keywords: Slovaks in the Czechoslovak Army; Prague Spring; the nationality question in the Czechoslovak Army; the nationality model in the Czechoslovak Army; grievances; federation.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.1.4>

Uvoľňovanie spoločenských pomerov v polovici 60. rokov výrazne predznamenávalo zásadný obrat v riešení primeraného zastúpenia Slovákov vo veliteľskom zbore čs. ľudovej armády (ČSĽA). Umocňoval to sám fakt, že *slovenská otázka* (redukovaná vo všeobecnej rovine len na všestrannú zaostalosť Slovenska) sa stala jedným z podstatných faktorov prehĺbujúcej sa politickej a spoločenskej krízy krajiny. Nevyhnutný priestor na účinnejšie hľadanie možných východísk vytvoril XIII. zjazd KSČ na začiatku leta 1966, na ktorom uspeli proreformné sily. Zjazd reflektoval nielen ekonomické ťažkosti Československa, ale v kontexte rastúcej nespokojnosti vedúcich predstaviteľov KSS s centralistickým poňatím vlády aj *slovenskú otázku* (hoci zatiaľ vo všeobecnej rovine).¹ Na razancii jej pridávala rastúca nespokojnosť slovenskej politickej garnitúry s toleranciou vedenia KSČ voči chybám, ktoré boli „na Slovákoch spáchané“ – nech išlo o zinscenovanie politickej krízy z roku 1947, vykonštruované politické procesy s buržoáznymi nacionalistami, resp. predstaviteľmi katolíckej hierarchie z prelomu 40. a 50. rokov, či cielené a systematické okliešťovanie právomocí slovenských orgánov, zavŕšené socialistickou ústavou z r. 1960. Všetko umocňoval pomerne necitlivý postoj prezidenta a 1. tajomníka ÚV KSČ Antonína Novotného, ako aj široko rozšírené presvedčenie o tom, že české kraje sú hospodársky „zvyhodňované“ na úkor Slovenska. Kritika centralizovaného Československa a čechoslovakizmu, ako prejavu poníženia Slovákov, tak patrila do základného registra politických a publicistických prejavov slovenských politikov.²

Vo vzťahu k *slovenskej otázke* v armáde bolo i riešenie národnostnej problematiky uznané za „*vážny politický problém*“.³ Podiel Slovákov medzi dôstojníkmi sa v rokoch 1950 – 1967

¹ 13. sjezd Komunistickej strany Československa (31. května – 4. června 1966). Praha 1966.

² PREČAN, Vilém. *V kradeném čase: výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 – 1993*. Brno : Doplněk, 1994, s. 499.

³ NA Praha, f. Předsednictvo ÚV KSČ (1966 – 1971), sv. 15, a.j. 16/3.

podarilo zvýšiť o necelé 2 % z cca 18,2 % na cca 20,0 %, zatiaľ čo medzi práporčíkmi podiel osciloval tesne nad hranicou 25 %. Zloženie dôstojníckeho zboru teda ani zďaleka nezodpovedalo početnej relácii medzi oboma národmi, pričom platilo, že čím vyššia funkcia, tým sa táto disproporcija prehlbovala. V centrálnych vojenských orgánoch sa tento podiel v inkriminovanom období dokázal „vyšplhať“ z necelých 6 % o 1 percento. Hoci v mnohých exponovaných funkciách a v hodnostiach čs. generálov toto zastúpenie prekonalo hranicu 20 %, za existujúcim cca 30 % národnostným podielom Slovákov na demografickej štruktúre obyvateľstva krajiny stále výrazne zaostávalo.⁴

Vo vzťahu k jej riešeniu v armáde bola v januári 1966 Kádrová správa MNO poverená rozpracovaním materiálu o vývoji národnostnej otázky v armáde, ktorý mal ukázať nielen jej ťažiskové problémy, ale aj možné spôsoby jej riešenia.⁵ Stal sa východiskovým materiálom zasadnutia Predsedníctva ÚV KSČ 29. novembra 1966, na ktorom bol problematike národnostnej skladby jej veliteľského zboru venovaný podstatný priestor; širší, než tomu bolo pred 10 rokmi.⁶ V nadväznosti naň MNO vtedy, v duchu straníckej sebakritiky, uznalo nevšímavosť armádnych kádrových orgánov za hlavnú príčinu, prečo ostávala táto otázka v armáde stále nevyriešenou.⁷ Prijaté uznesenie z novembra 1966 „*Současný stav a další úkoly kádrové práce s vojáky z povolání v Čs. lidové armádě*“ teda opätovne usilovalo zhodnotiť dovtedajší vývoj a vedľa pomenovania existujúcich nedostatkov i naznačiť možné východiská. Na zabezpečenie „*správnej národnostnej štruktúry*“ veliteľského zboru (s ktorou sa v strednodobom horizonte rátalo do roku 1980) sa mali prijať účinnejšie opatrenia, hlavne pokiaľ išlo o dopĺňanie čs. armády Slováckmi a zlepšenie úrovne všestrannej starostlivosti a výchovy tých, ktorí slúžili mimo Slovenska. Z dôstojníckych škôl malo byť vyradovaných 40 až 50 % Slovákov z celkového počtu absolventov, pričom odchod Slovákov nesmel činiť viac než 1/5 z celkového úbytku (čo znamenalo v praxi zníženie ich dobrovoľnej odchodovosti, predovšetkým v dôsledku nemožnosti slúžiť doma na Slovensku, pred dosiahnutím vekových hraníc, resp. splnením nároku na starobný dôchodok). Avizovalo sa navýšenie náborových kvót o 10 % a počnúc školským rokom 1967/1968 malo byť do dôstojníckych škôl vybraných minimálne 40 % žiakov slovenskej národnosti a v ďalších rokoch (v prípade potreby) aj viac. Nevyhnutným malo byť zintenzívnenie spolupráce miestnych orgánov na Slovensku pri náboroch, ako aj úprava organizácie prijímacích konaní. Pozornosť mala byť sústredená hlavne na výber najlepších uchádzačov zvlášť českej a slovenskej národnosti, či zlepšenie individuálnej práce s prijatými uchádzačmi pred začatím štúdia, ako aj v jeho priebehu. V kontexte prebiehajúcich sociologických prieskumov zameraných na viaceré otázky vnútorného života vojakov z povolania sa mal pre vedecké posúdenie relevantných problémov služby vojakov slovenskej národnosti mimo materského územia realizovať rozbor podmienok ich výkonu. Jeho výsledky a prípadné návrhy opatrení mali byť predložené počas roka 1968.⁸

Predsedníctvo ÚV KSČ v uznesení venovalo pozornosť tiež zvyšovaniu prítomnosti Slovákov na vyšších stupňoch velenia a riadenia (či už v rámci centrálnych orgánov, vojsk, resp. školských, teritoriálnych a tylových útvarov a zariadení). V zhode so zaužívanou praxou vyhľadávať, rozmiestňovať a vyzdvihovať vhodných Slovákov do exponovaných funkcií v armáde (platnou od druhej polovice 50. rokov) bolo rozhodnuté realizovať pre cieľavedomé rozmiestňovanie „*kádrů slovenské národnosti do odpovědných řídicích funkcí na minis-*

⁴ AP AČR Praha, f. Kádrové ročenky MNO 1950 – 1967.

⁵ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1966, k. 74, inv.č. 159, sign. 12/1-34.

⁶ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1956, k. 69, inv.č. 216, sign. 26/2/2-15.

⁷ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1956, k. 329, inv.č. 1713, sign. 95-10/II.

⁸ NA Praha, f. Předsednictvo ÚV KSČ (1966 – 1971), sv. 15, a.j. 16/3.

terstvu, okruzích a armádách“ celkový rozbor „obsazení těchto funkcí po úsecích a nomenklaturách s cílem individuálně vybrat vhodné, perspektivní typy a talenty a vytvořit odpovídající přípravou předpoklady pro jejich správné zařazení“. V tejto súvislosti bolo nižším stupňom velenia uložené uskutočniť na základe najbližšieho riadneho hodnotenia vojakov z povolania celkové vyhodnotenie „schopných a talentovaných dôstojníkov slovenské národnosti“, ktorých mali následne „cilevědomě vést a připravovat v souladu s budováním kádrových rezerv pro vedoucí, především velitelské funkce ve všech oblastech armády“. Nemenej dôležitým bolo tiež rozhodnutie realizovať u Slovákov, „zvlášť schopných a talentovaných, všestranně připravených ... vyzdvížení při nejbližší příležitosti“.⁹ Vo všetkých uvedených aspektoch sa v rámci uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ z novembra 1966 fakticky len spresňovali zásady, ktoré boli v kádrovej výstavbe neúspešne uplatňované.¹⁰

Problém zrovnoprávnenia Slovákov začal narastať od momentu, keď sa v spoločnosti uvoľnili progresívne spoločenské sily. Podobu konkrétnych požiadaviek dostal hneď v januári 1968. Spoločenské zmeny výrazne zintenzívnili proces hľadania nových prístupov k riešeniu národnostnej otázky v armáde, ktoré zaznievali v ešte otvorenejšej forme, než tomu bolo po skončení 2. svetovej vojny. Koncentrovalo sa v nej široké spektrum problémov – od požiadavky posilniť (resp. reštaurovať) vplyv slovenských orgánov na tvorbu a realizáciu vojenskej politiky, podstatne rozšíriť zastúpenie slovenského prvku v centrálnych orgánoch, zvýšiť počet jednotiek a útvarov na teritóriu Slovenska (a tým počet funkcií plánovaných pre tamojší veliteľský zbor), až po požiadavku obnoviť slovenské národné jednotky. Vytvorený priestor (v dôsledku obnovenia slobody slova) poskytol možnosť na kritické zhodnotenie predchádzajúceho obdobia. Otvorene sa poukazyvalo na nedostatočné zastúpenie i podradné postavenie Slovákov vo veliteľskom zbere. Armádne velenie si „spytovalo svedomie“ a v duchu posledného uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ prijalo kritiku dovtedajšieho riešenia otázky, ktorým nebol dosiahnutý „žiaduci pokrok“, pričom požiadavka zlepšiť situáciu bola uznaná ako „nanejvýš nutná a naprosto oprávněná“.¹¹

Naznačené impulzy a podnety sa premietali aj do tzv. *Akčného programu KSČ*, ktorý sa stal základným programovým dokumentom reformného hnutia. Armádna verzia *programu* z júna 1968 sa usilovala v oblasti kádrovej výstavby v prvom rade o optimalizáciu riadenia a velenia, ako aj podmienok pre osobnú iniciatívu a motiváciu vojakov z povolania, čím priamo nadväzovala na apely o nedostatočnej starostlivosti o človeka v armáde.¹² Obsahom spadala národnostná problematika do časti vzťahujúcej sa k problémom vnútorného života armády, ktoré s ňou bezprostredne korelovali, a fakticky len zhrnula to, čo zarezoňovalo v uznesení Predsedníctva ÚV KSČ a čo sa ďalej v Predjarí rozvíjalo. Opäť tak zaznelo, že

⁹ NA Praha, f. Predsednictvo ÚV KSČ (1966 – 1971), sv. 15, a.j. 16/3.

¹⁰ K problematike riešenia primeraného zastúpenia Slovákov v čs. armáde v období 1966 – 1969 vyšlo niekoľko čiastkových vedeckých či materiálových štúdií: ŠTAIGL, Ján. Slovenský národný prvok vo výstavbe dôstojníckeho zboru československej armády v rokoch 1948 – 1970. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*. Bratislava: Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, 1993, s. 214 – 239; ŠTAIGL, Ján. *Česko-slovenská armáda na Slovensku v rokoch 1945 – 1992*. In: *Vojenská výchova*, Trenčín, 1995, č. 4, s. 67 – 78; ŠTAIGL, Ján. Pokus o reformu v armáde v roku 1968. In: *Vojenská osveta*, 2006, roč. 3, s. 82 – 96; MASKALÍK, Alex. Reflexie národnostných vzťahov pri výstavbe vyššieho veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945 – 1969. In: ČAPLOVIČ, Miroslav – GONĚC, Vladimír – HOFMAN, Petr (eds.). *Česko-slovenská historická ročenka*, Brno – Bratislava: Academicus, 2009, s. 99 – 107; MASKALÍK, Alex. Podklad pre Akčný program MNO z roku 1968 o národnostnej otázke. In: *Vojenská história*, 2011, roč. 15, č. 4, s. 108 – 138; MASKALÍK, Alex. Nástup nového trendu národnostnej výstavby ČSLA po federalizácii Československa a jeho limity. In: *Vojenská história*, 2013, roč. 17, č. 1, s. 71 – 82.

¹¹ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra 1969, k. 37, inv.č. 36, sign. 24/4/1-16.

¹² AP AČR Praha, f. Kádrová správa MNO 1968, č.j. 204 a 918.

nedostatočné rešpektovanie pomeru vojakov slovenskej a českej národnosti pri obsadzovaní veliteľských a náčelníckych funkcií bolo dôsledkom „nesprávnej a necitlivej politickej praxe pri riešení národnostnej problematiky ČSSR“ a že dôsledné riešenie problému je neoddeliteľnou súčasťou demokratizačného procesu v armáde i „nepostrádateľným prvkom brannej politiky, zejména při posilování vnitřní stability státu“. V tejto súvislosti bola zdôraznená nutnosť systematického sledovania problematiky, vyhodnocovania a riešenia vznikajúcich situácií, ako i vypracovania národnostného modelu so stanovením presných proporcií, v akých mali byť funkcie v armáde (na všetkých stupňoch velenia a riadenia) i mimo nej (všade tam, kde boli vojaci z povolania zaraďovaní) obsadzované.¹³ V prípade takéhoto modelu by išlo zrejme o rozvíjanie téz, ktoré boli k uvedenej problematike nastolené už v roku 1946.¹⁴ Rovnako ako vtedy, aj teraz mal byť návodom, ako uplatňovať „primeranosť“ v praxi a neuviesť kádrovú problematiku v oblasti ustanovovania a povyšovania funkcionárov do chaosu.

Na zaistenie jej trvalého sledovania sa zároveň odporúčalo zriadiť v rámci MNO odborný kolektívny orgán na úrovni a s právomocami porovnateľnými s inými riadiacimi ministerskými zložkami (v podobe správy, oddelenia či stálej komisie). Mal mať pevnú organizačnú štruktúru a primerané kompetencie, aby dokázal nielen zodpovedne posudzovať dosah všetkých opatrení z hľadiska národnostnej politiky, ale aj sám predkladať požiadavky a návrhy na riešenie najrôznejších otázok, ktoré v rámci sledovanej problematiky vznikali. Zvažovali sa taktiež ďalšie alternatívy, napríklad obnovenie funkcie štátneho tajomníka MNO (v podobe, v akej existoval krátko po 2. svetovej vojne v rokoch 1945 – 1948), vytvorenie Vojenskej kancelárie SNR či branno-bezpečnostného výboru pri SNR (ktorý by sa zaoberal brannou problematikou len z národnostného hľadiska), resp. slovenskej verzie Rady obrany pri plánovanej Rade ministrov. S deklarovanou snahou o relevantné riešenie otázky bola zdôrazňovaná i nutnosť vytvárania nových mocenských väzieb so zreteľom na vznik národných orgánov a inštitúcií či stanovenie zodpovedajúceho partnera na úseku obrany (ktorým sa mohli stať napr. aj jednotlivé vojenské okruhy). Vzhľadom na avizované nové územné usporiadanie štátu sa malo riešiť i teritoriálne dopĺňovanie armády či napríklad teritoriálna príprava záloh.¹⁵ V súlade s uznesením Predsedníctva ÚV KSČ z novembra 1966 bola pripomenutá i nutnosť „intenzívne rozmisťovať perspektívni dôstojníci slovenské národnosti do riđících a odpovědných funkcí na složkách MNO, ve štábech okruhů, armád, akademií a vojenských učilišt“, ako i umožňovať „mladým schopným a nadaným důstojníkům“ Slovákom „přednostně získání vysokoškolského odborně vojenského vzdělání“, aby tak bolo možné zabezpečiť percentuálne vyrovnanie vzájomného pomeru vysokoškolsky vzdelaných príslušníkov armády.¹⁶ Bolo však viac než zjavné, že pôjde o hľadanie premyslenej koncepcie zrovnoprávnenia.

Uvoľňujúca sa atmosféra a zrušenie cenzúry znamenali, že dianie v armáde sa dostalo pod drobnohľad médií. Po dvoch dekádach socialistického režimu sa tak vytvorila jedinečná možnosť otvorenej polemiky. Vo vojenskej, ale aj civilnej tlači tak boli uverejňované početné rozhovory s rôznymi predstaviteľmi armádneho velenia o najrôznejších problémoch, ktoré sa s výstavbou čs. armády spájali. Politicky delikátna národnostná problematika nemohla

¹³ VÚA – VHA Praha, MNO / Sekretariát ministra 1968, k. 40, inv.č. 36, sign. 24/4/1-41.

¹⁴ Bližšie k predmetnej problematike pozri: MASKALÍK, Alex. *Úvahy o zavedení „národnostného kľúča“ pri výstavbe veliteľského zboru čs. armády po skončení 2. svetovej vojny*. In: *Vojenská história*, 2020, roč. 24, č. 3, s. 115 – 124.

¹⁵ VÚA – VHA Praha, MNO / Sekretariát ministra 1968, k. 40, inv.č. 36, sign. 24/4/1-41.

¹⁶ AP AČR Praha, f. Kádrová správa MNO 1968, č.j. 204 a 918.

ostat' mimo pozornosti, a tak sa na stránkach armádnej tlače objavili najrôznejšie názory, historické state a eseje, ktoré sa k nej vzťahovali. Ani v nich nechýbali poukazy na irelevantný prístup v jej praktickej realizácii, prípadne závery o vedomej diskriminácii Slovákov. Kritizovaná bola nedôslednosť v ich rozmiestňovaní v rámci vyšších stupňov velenia či vo vysielaní na štúdium na vojenské vysoké školy doma, ako aj v zahraničí. Kritika však bola vo väčšine prípadov veľmi subjektívna a bez naznačenia akýchkoľvek východísk a možností, akými spôsobmi by mali kompetentné orgány problematiku reálne riešiť. Prehľad všetkých výstupov, ktoré v najdôležitejších armádnych periodikách (*Lidová armáda* a *A-revue*) vyšli v úzkom časovom okne od apríla 1968 do apríla 1969 (t.j. do nástupu husákovského normalizátorského vedenia), prinášame v predkladanej materiállovej štúdii. Vzácnosť vybraných dokumentov je umocnená faktom, že ich autormi sú výlučne vyšší dôstojníci. Väčšina z nich bola slovenskej národnosti, čo nám umožňuje nazrieť do ich vnútorného sveta, teda do toho, ako oni sami vnímali samotnú problematiku. Nechýba ani pár reakcií zo strany dôstojníkov českej národnosti, ktorí do istej miery umožňujú rekonštruovať pohľad „druhej strany“. Materiály sú publikované v pôvodnom znení aj so všetkými gramatickými a štylistickými nedostatkami, v snahe uchovať ich pôvodnú výpovednú hodnotu, odrážajúcu spôsob uvažovania, prezentácie, a tým aj úroveň intelektu.

Slovenské videnie vecí predznamenal už požiadavky slovenských letcov – účastníkov protifašistického odboja, ktoré adresovali veliteľovi Hlavnej správy letectva a vojsk protivzdušnej obrany štátu – námestníkovi ministra národnej obrany 29. marca 1968. Tieto požiadavky žiadali vysvetliť dôvody, ktoré viedli k diskriminácii slovenských účastníkov československého odboja. Zároveň apelovali na „dôsledný návrat“ ku Košickému vládnemu programu z apríla 1945, ktorý sa zaväzoval riešiť vzťahy Čechov a Slovákov na princípe „rovný s rovným“. V armádnej oblasti sa tento program premietal do úlohy vytvárať slovenské národné jednotky a zabezpečiť primerané zastúpenie Slovákov vo veliteľskom zbore a v ústredných inštitúciách „čo do počtu i významu“.¹⁷ Celkový pohľad na vývoj problematiky riešenia „slovenskej otázky“ v čs. armáde priniesol rozhovor slovenského redaktora Smeny Jána Čamaja s pplk. vo výslužbe (krátko nato reaktivovaného do čs. armády v hodnosti plk.) Borisom Horváthom zo začiatku apríla 1968, ktorého hlavné časti priniesol aj armádny týždenník *Obrana lidu*. Niekdajší veliteľ delostreleckého pluku z Brezna (ktorý sa v roku 1947 redислоkoval do Prachatic), resp. Vojenského výcvikového priestoru Kamenica nad Cirochou (ktorý musel opustiť čs. armádu na jar 1953) a za Slovenského národného povstania veliteľ delostrelectva III. taktickej skupiny 1. čs. armády na Slovensku kritizoval nedostatočné zastúpenie Slovákov medzi dôstojníkmi hlavne v dôsledku prepúšťania mladých slovenských odbojárov. Za hlavnú príčinu pritom označil „národno-socialistickú a šovinistickú politiku“ prezidenta E. Beneša, ktorou chcel zbaviť „*SNR jej vojska*“.¹⁸

Manévrovací priestor a akýsi rámec problematiky vytváral výťah niekoľkohodinového dialógu redaktorov časopisu *Lidová armáda* s vojenskými zástupcami oboch štátotvorných národov v čs. armáde, kmeňovými pracovníkmi Vojenskej akadémie Antonína Zápotockého v Brne. Slovenskú stranu tu zastupoval zástupca náčelníka Katedry pedagogiky spoločensko-vedného cyklu plk. (neskorší generál) František Hatala, českú stranu náčelník Vedeckého pracoviska pre skúmanie zákonitostí formovania dôstojníka ČSLA pplk. Josef Nováček. V interview sa obaja účastníci zhodli na tom, že národnostné zloženie čs. veliteľského zboru je „pálčivým problémom“, pričom bolo skonštatované, že: „*O této otázce bylo hovořeno nejednou, byla přijata četná usnesení, směrnice i návrhy na opatření, ale jejich výsledek je téměř nulový ... Tato skutečnost ukazuje evidentně určitou anomálii. Že tuto otázku bude*

¹⁷ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Hlavní správa letectva a PVOS 1968, k. 186, inv.č. 1209/751, sign 12/1-2.

¹⁸ „Národnostní otázka ve vývoji čs. armády“. In: *Obrana lidu*, 1968, č. 14.

nutno řešit, je zřejmé již řadu let, ale rozhodující složky armády přistupují k tomu tak, že označení váhavosti je značně oslabeným výrazem“. Snahu o reflexiu vzájomných česko-slovenských vzťahov sprevádzali poukazy na deformácie, obmedzovanie národnostných práv slovenského národa v dôsledku čechoslovakizmu a rôznych mocenských tlakov zo strany českých politických činiteľov. Nechýbali apely na návrat k uplatňovaniu záverov Košického vládného programu z apríla 1945 (v ktorom sa vládny kabinet Zdeňka Fierlingera zaviazal „*učinít koniec všem starým sporům a vycházejíc z uznání Slováků jako nacionálně svébytného národa důsledně se snažit, aby v čs. poměru byla uskutečněna zásada “rovný s rovným”, aby tak bylo uplatněno skutečné bratrství mezi oběma národy“*) a potrebu federalizácie, ktorá mala byť „poslednou šancou“ pri riešení národnostnej otázky (nielen) v armáde.¹⁹

O potrebný historický kontext sa zo slovenského uhla pohľadu pokúšali krátke eseje odborníkov, ktorí sa touto problematikou národných dejín zaoberali: pplk. Jána Kollára, staršieho učiteľa Katedry dejín KSČ a ČSSR Vojenskej politickej akadémie Klementa Gottwalda Praha a mjr. (neskoršieho plk.) Ervína Pauliaka, samostatného vedeckého pracovníka Skupiny pre dejiny vojenstva na Slovensku Bratislava, vtedy organizačnej súčasti Vojenského historického ústavu Praha (ktorý zložku viedol po jej transformácii na Odd. vojenských dejín Slovenska v rokoch 1985 – 1990). Podľa pplk. Kollára malo nerovnoprávne postavenie vzniknúť v rokoch 1947 – 1948 v dôsledku „nesprávnych praktík a rozhodnutí“. Najväčším problémom bola nedôvera voči vojakom slovenskej národnosti: „*Masovost nálepky „nespolahlivosti“, ktorá sa dostala aj do radov odbojárov, bola nespravodlivosťou a urážkou na národnej a vlasteneckej cti, bolo to znevaženie toho, čo si armáda mala strážiť ako oko v hlave“*.²⁰ Mjr. Pauliak pre zmenu v rámci svojho historického exkurzu apeloval na to, aby sa história neopakovala, ale naopak, aby sa hľadali cesty k náprave krívd: „*Mnohé problémy sa dajú riešiť hneď ... v riešení problému uplatnenia sa slovenského živilu vo veliteľskom zbore armády dvojnásobne platí staré ľudové porekadlo: čo môžeš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra“*.²¹

S oveľa otvorenejšou kritikou nedostatočného zastúpenia, ako aj celkového riešenia slovenskej otázky v čs. armáde vystúpil na stránkach *A-revue* slovenský novinár Milan Holub, ktorý sa angažoval v oblasti vojenského a politického spravodajstva a ktorého kariéra bola úzko spojená s publikovaním v mnohých odborných časopisoch a vojenských periodikách v otázkach obrany a bezpečnosti. Jeho článok fakticky odštartoval v periodiku polemiku, ktorá doznievala na jar 1969: „*Slovenské matky by sa snád' nemuseli červenat', keby sa ich synovia postavili na roveň so synmi ktoréhokolvek národa. A to nielen čo sa fyzického vzrastu týka, ale i pokiaľ ide o rozumové schopnosti, nadanie, talent a práceschopnosť v ktorejkoľvek oblasti spoločenského života ... Podľa faktov a skutočnosti si zrejme myslia niečo iné tí, ktorí sa podieľali na kádrovej politike v čs. armáde od roku 1945 a „zásluhou“ ktorých národnostné zloženie príslušníkov armády globálne i na rôznych stupňoch vyzerá tak, ako vyzerá ... Do akých situácií sa dostávajú slovenskí dôstojníci, poddôstojníci, odbojáři atd.? Tu by skôr šlo o celú kroniku, romány a historické štúdie než o jeden článok“.* Autor prišiel aj s riešením, ktorého uplatňovanie v praxi už bolo v centrálnych úradoch, ale aj na veliteľstvách zväzov a zväzkov u vojsk, vojenských akadémiách a učilištiach či v rámci ostatných tylových a teritoriálnych zariadení v posledných 10 rokoch viac než zrejme: „*na každú funkciu by mali kandidovať najmenej dvaja rovnako odborne a politicky schopní ľudia. Z nich jeden (alebo aspoň jeden, ak ich bude kandidovať viac) by mal byť Slovák. Konečný výber, keď sú už splnené predchádzajúce kvalifikačné požiadavky, by mal byť uro-*

¹⁹ Dokument č. 1.

²⁰ Dokument č. 3.

²¹ Dokument č. 6.

bený práve s prihliadnutím na národnostné zloženie daného stupňa. Teda národnostné hľadisko síce nie prvoradé, ale v konečnej fáze predsa len rozhodujúce. A to najmenej do tej doby, kým sa radikálne nenapravia dvadsaťročné deformácie kádrovej politiky a v dôsledku nich dnešné nepomery v národnostnom zložení armády odzhora až nadol. Každý iný spôsob nech bude zdôvodnený akokoľvek vzletne a demokraticky, bude len iluzórny“.²²

Reakciou na zmieneny článok boli postrehy dôstojníkov českej národnosti, hoci oba sa svojím vyznením líšili. Na širší kontext celej problematiky zastúpenia Slovákov poukázal mjr. František Ščučka, a to najmä vo vzťahu k ich povinnosti slúžiť mimo materského územia. Tento príspevok svojou otvorenosťou a pravdivosťou vyvolal neskoršie pobúrené reakcie svojich slovenských spolubojovníkov: „Ale čož pak to byla jen záležitost orgánů a institucí ČSR, že jednotky na Slovensku (ale i na Moravě) jsou takové, jaké jsou, a v Čechách – hlavně západních – jsou jiné (rozumíme si, ne?). Že z toho muselo potom vyplynout to, že téměř 50 % důstojníků slovenské národnosti slouží i v Čechách. Je nám snad jasné, že v rámci Varšavské smlouvy máme určité operační a strategické úkoly, jejichž správnost či nesprávnost si nedovolují posuzovat“.²³ Mjr. (neskorší pplk.) Václav Jelínek pre zmenu kritizoval české nazeranie na celý problém, ktoré však nemalo byť dôsledkom šovinizmu, ale neschopnosti uvedomovať si ho „v jeho pravých obrysech a v jeho patřičných rozměrech“. Sám pritom správne očakával dôrazný „slovenský nástup na armádní frontě“ a podľa neho bolo povinnosťou všetkých tento proces podporovať. Kľúčovým bolo premyslieť koncepciu zrovnoprávnenia Slovákov v armáde, pričom sa autor zamýšľal aj nad existujúcimi možnosťami a hroziacimi extrémami. Na jednej strane bol problém, ako na vyšších stupňoch velenia a riadenia armády pri nedostatku kvalitných kádrových rezerv a ich obsadenosti odborne vyškolenými pracovníkmi okamžite vyriešiť. Druhým extrémom bolo zasa riešenie „za každú cenu“.²⁴

Silne pronárodne boli orientované krátke reakcie ostatných dôstojníkov slovenskej národnosti, ktoré nijako nevybočovali z rámca rétoriky ľudákov z obdobia predmníchovskej republiky či demokratov z obdobia bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny. Všetky sa niesli v znamení kritiky cieleného prehliadania, resp. poškodzovania Slovákov (hoci „vinník“, zodpovedný za existujúci stav, nie je definovaný) a všetky poukazujú na typické slovenské vnímanie problematiky, a to bez zohľadňovania širších súvislostí a existujúcich možností, ako aj eventuálnych východísk. Podplukovník František Čermák kritizoval postoj Ščučku s tým, že „pokiaľ by otázku rovnomerného zloženia dôstojníckeho zboru mali riešiť“ ľudia jeho typu aj „za ďalších dvadsať rokov by sme boli na tom rovnako ako dnes“. Nezabudol tiež zdôrazniť, že práve „takíto ľudia“ „by si našli vždy dost' subjektívnych dôvodov, prečo je správne, že je národnostné zloženie veliteľského zboru zrovna také, aké je. Jeden raz by poslušil argument, že na Slovensku je nižšia úroveň škôl, druhý raz by to bol nezáujem o vojenskú službu, po tretie by to mohol byť historický vývoj, a za ďalšie zase iný a iný dôvod“.²⁵ Starší dôstojník Odd. operačnej a bojovej prípravy 3. motostreleckej divízie (v rokoch 1964 – 1967 veliteľ 6. motostreleckého pluku) podplukovník (neskôr plukovník) Michal Gavaľa ponúkol zasa iné vysvetlenie toho, prečo v armáde panuje nedostatočné zastúpenie Slovákov medzi vojakmi z povolania: „Je tomu niekoľko rokov, čo sa metódy práce s vojakmi slovenskej národnosti zmenili. Už nemožno bez následkov robiť otvorenú protislovenskú kádrovú politiku. Preto sa robí politika iná. Napr. na štúdium sa „vyberie“ Slováka, ktorý nemá okrem snahy nič pozitívneho, aby mohol školu s úspechom dokončiť.“

²² Dokument č. 2.

²³ Dokument č. 4.

²⁴ Dokument č. 5.

²⁵ Dokument č. 7.

*Chýbajú mu základné predpoklady ku štúdiu, predovšetkým predbežné všeobecné vzdelanie (tzv. robotnícka politika“). Taký dôstojník ani po skončení štúdia nie je schopný rozširovať svoje vojenské vedomosti na základe znalostí získaných v škole a slúži za vzor Slováka, ktorý i napriek vysokoškolskému vzdelaniu je nespôsobilý zastávať zodpovednejšiu funkciu“.*²⁶ Pre neznámeho majora, ktorý nechcel byť menovaný, malo byť „*dodnes trvajúce vedomé prehliadanie a poškodzovanie Slovákov“* riadené zhora a to vo všetkých aspektoch „*vojenského života“*, nech išlo o „*vedomé nevyzdvihovanie Slovákov do funkcií zhora až nadol, percentuálne zastúpenie vo funkciách, premiestňovanie útvarov zo Slovenska ...“*“.²⁷ Na „*zahanbujúce prehmaty“*, ktoré sa robili voči Slovákom v armáde, si poťažoval major A. Velčický.²⁸

Nástupom normalizácie na jar 1969 sa skončila otvorená polemika (nielen) v armádnej tlači a samotná problematika riešenia primeraného zastúpenia Slovákov vo veliteľskom zbore čs. armády bola zahalená rúskom tajomstva. Týkalo sa to predovšetkým zastúpenia na vyšších stupňoch velenia a riadenia, ktoré bolo najvýraznejšie poddimenzované. Ak sa dovtedy o tejto téme hovorilo viac-menej otvorene, následne sa z nej stalo tabu. Jedným z možných vysvetlení bola snaha nevytvárať konfrontačné ovzdušie, a to obzvlášť nie v ozbrojenom mocenskom nástroji (ktorý bol navyše súčasťou prvého strategického sledu Varšavskej aliancie). V dôsledku toho bola problematika (podobne ako v období 1. ČSR) zámerne držaná v tajnosti ako možný zdroj napätia vo vzájomných česko-slovenských vzťahoch. V nemalej miere mohli v tomto smere zohrávať úlohu i reálne obavy komunistov z toho, aby neutrpela už i tak klesajúca prestíž strany. Straníckym vedením nastúpený kurz, ktorý bol iniciovaný v druhej polovici 50. rokov, však zostal v platnosti. Do vojenských škôl bolo prijímaných 40 % Slovákov a v prípade potreby i viac, starostlivo sa budovali aj kádrové rezervy Slovákov. Zastúpenie Slovákov v dôstojníckom a praporčíckom zbore, ktoré by zodpovedalo demografickým ukazovateľom národnostnej štruktúry republiky, bolo zabezpečené v priebehu druhej polovice 70. rokov.

V prípade exponovaných armádnych funkcií vstúpil do platnosti *Model národnostnej kádrovej štruktúry*, ktorý predstavoval akési orientačné vodidlo, ako v rámci vojenskej správy uplatňovať vzájomné paritné, pomerné a národné zloženie. Paritné (t.j. rovnocenné) zastúpenie sa malo presadzovať v rozhodujúcich funkciách, „*v nichž se ovlivňuje tvorba politicko organizačných i vojensko odborných rozhodnutí, týkajúcich se celé armády“*. Naproti tomu pomerný princíp (podľa počtu obyvateľstva) sa uplatňoval v rámci jednotlivých zložiek a správ MNO a GŠ, resp. vo vedúcich funkciách veliteľstiev a štábov vojsk i útvarov do úrovne práporu vo zväze vrátane, na pedagogických a výchovných funkciách v rámci vojenských akadémií, vysokých vojenských škôl, vojenských škôl a učilíšť a na niektorých ďalších úsekoch celoarmádneho charakteru. Národné zloženie (t.j. podľa prevažujúceho národnostného prvku) sa malo pripúšťať vo vojenských inštitúciách národného charakteru. Išlo najmä o úseky vojenských správ a výkonné funkcie v rámci štábov, útvarov, jednotiek, akadémií, škôl, učilíšť a ostatných zariadení teritoriálneho charakteru, dislokovaných na území príslušnej republiky.²⁹

Dodnes zostáva nejasné, ako sa v praxi „Model“ aplikoval a akým spôsobom sa kontrolovalo jeho dodržiavanie. Progres bol každopádne zrejмый. V priebehu 70. a 80. rokov došlo k markantnému zlepšeniu zastúpenia Slovákov na všetkých stupňoch velenia, a to nielen z hľadiska celkových počtov, ale aj významu zastávaných funkcií. Z toho pohľadu bol výpovedným fakt, že až do pádu komunistického režimu zastávali funkciu ministra obrany

²⁶ Dokument č. 8.

²⁷ Dokument č. 9.

²⁸ Dokument č.10.

²⁹ VÚA – VHA Praha, MNO / Sekretariát ministra 1969, k. 30, inv. č. 37, sign. 24/4/1-9.

Slováci (po prvýkrát v spoločnej histórii, navyše v najvyšších generálskych hodnostiach). Pod ich „patronátom“ si vo velení vybojovali pozície i ďalší Slováci. Prakticky už do roku 1971 sa podarilo zabezpečiť tretinový podiel aj medzi náčelníkmi správ a samostatných oddelení, medzi veliteľmi zväzov i zväzkov sa počet Slovákov dokonca niekoľkonásobne zvýšil. Ešte pôsobivejšie vyznieva tento trend pri zhodnotení obdobia rokov 1967 – 1983 (keď boli sledované údaje o zastúpení Slovákov vo vybraných funkciách v ustanovovacej právomoci prezidenta republiky a ministra národnej obrany), keď medzi náčelníkmi správ a hlavných správ i samostatných oddelení MNO a GŠ vzrástol podiel Slovákov z 8 % na 41 %, medzi veliteľmi zväzov (okruhov a armád) zo 17 % na 33 %, medzi veliteľmi zväzkov (zborov a divízií) z 10 na 34 % v r. 1982 a medzi veliteľmi útvarov (plukov a samostatných brigád) z 15 % na 36 %. Obzvlášť úspešne sa vysporiadalo s absenciou Slovákov medzi generalitou. Podiel Slovákov medzi dôstojníkmi s lipovými ratoľstami len v rokoch 1965 – 1989 vzrástol z cca 21 % nad 34 %, zatiaľ čo v absolútnych číslach išlo o takmer trojnásobný nárast. Tretinový podiel pri menovaniach do najvyššej hodnosti sa úzkostlivo dodržiaval až do pádu režimu. Ak v rokoch 1948 – 1964 predstavoval podiel Slovákov na tomto procese len 7 %, potom následne do roku 1989 to bolo už 33 %.

Zásadnou otázkou v tejto súvislosti ostáva, za akú cenu sa podarilo tento progres (po ktorom volala väčšina z dôstojníkov, ktorých výstupy sú predmetom tejto materiálnej štúdie) zabezpečiť. Zvyšovanie podielu Slovákov na vyšších stupňoch velenia a riadenia bolo totiž závislé od rýchleho povyšovania dôstojníkov slovenskej národnosti, ako aj od urýchleného zvyšovania ich kvalifikácie a prípravy. Ako dostupné štatistiky potvrdili, počet vzdelaných a pripravených jedincov v roku 1968 nedosahoval dostatočnú úroveň. Ojedinelým javom neboli plukovníci či generáli bez stredoškolského vzdelania, väčšina dôstojníkov mala za sebou skrátané vojenské kurzy. A to v nastupujúcom období intelektualizácie pracovno-profesných činností a riadenia, ktorá bola priamo závislá od vzdelanostnej kvality ľudského potenciálu. „Boom“ v čs. armádnom velení bol teda dôsledkom vo svete málo vídanej majorizácie, resp. pozitívnej diskriminácie, vnímanej väčšinou slovenských elit (ale i Slovákov celkovo) ako vhodný spôsob satisfakcie za „diskrimináciu“ v predošlom období. Tento proces sa však nevyhnutne dial na úkor kvality vyšších veliteľských kádrov i kvalifikovanejších dôstojníkov českej národnosti, a tým i samotnej armády. Mechanizmus politicky motivovaného obsadzovania exponovaných funkcií Slovákami sa tak stal spolu s jeho dosahmi jedným z najväčších tajomstiev komunistickej diktatúry, ktoré sa v oficiálnom diskurze obchádzalo s veľkou mierou opatrnosti.

Dokument č. 1

Dvojtýždenník *Lidová armáda* prináša interview z dvomi armádnymi funkcionármi Vojenskej akadémie Antonína Zápotockého Brno, zástupcom náčelníka Katedry pedagogiky spoločensko-vedného cyklu plk. (neskoršieho generála) Františka Hatalu (Slováka) a pplk. Josefa Nováčka (Čecha), k problematike riešenia vzájomných čs. vzťahov v čs. armáde

Vzťahy Čechov a Slovákov a federatívne usporiadanie republiky sa v poslednej dobe dostávajú výrazne do popredia spoločenského záujmu. Otázky federácie sú živé vo všetkých spoločenských skupinách a vrstvách, a dotýkajú sa priamo i armády ako celku. I nás, príslušníkov ozbrojených síl, nenechávajú mnohé dohady i obavy ľahostajnými. Zišli sme sa preto dvaja – Slovák a Čech – a diskutovali sme o mnohom. Diskutovali sme i o otázkach, ktorých písomná formulácia by bola obtiažna. Spojovala nás jedna dominantná idea, aby sa už nikdy neopakovali deformácie alebo tendencie deformácií vo vzťahu našich národov. Resumé vo forme otázok a odpovedí predkladáme s plným vedomím toho, že niektoré kruhy problémov sú diskusné a že dialóg nemá byť receptom na riešenie národnostnej otázky v Československu.

Jak to bylo vlastně se vzájemnými vztahy Čechů a Slováků v jednotném mnohonárodnostním státě?

Vznik ČSR dával předpoklady vyřešit na rovnoprávnem principu vzájemné vztahy. Ale různorodost koncepcí, s dominující koncepcí čechoslovakismu, tuto možnost limitovaly, nehledě k ambiciózním tlakům české buržoazie. Paradoxní je, že i po období, kdy slovenský národ ukázal v protifašistickém boji svojí plnou životaschopnost i vůli žít ve společném státě Čechů a Slováků, zvítězila postupně fakticky v asymetrickém modelu idea čechoslovakismu, při slovních proklamacích o rovnoprávnosti obou národů. I když toto tvrzení budí dojem ahistorické zkratky, postupný vývoj v omezování faktických i národnostních práv slovenského národa dokladuje tendenci mocenských tlaků ze strany části českých politických činitelů, který, byť nevědomé, sankcionoval čechoslovakismus.

A bolo to opravdu tak jednoznačné?

Aj keď Košický vládný program vo vzťahu k Slovákom nebol nikdy v plnom rozsahu realizovaný, predsa len po oslobodení a hlavne po februári 1948 boli dosiahnuté v rozvoji Slovenska značné výsledky. Ide o známe fakty významu industrializácie, rozvoja ekonomiky, vzdelania, školstva, slovenskej vedy, zvyšovania životnej úrovne atď. No žiaľ, neboli vytvorené podmienky pre plný rozvoj oboch národov a ich komplexné zrovnoprávenie. Na tom má iste svoj podiel existencia asymetrického modelu a predovšetkým podstatné obmedzenie práv slovenského národa v tzv. socialistickej ústave z roku 1960.

Vyplývá snád z toho, že tzv. asymetrický model byl vůbec pochybený?

Dokonalý rozhodně nebyl, federace je nesporně uspořádaním logičtějším a spravedlivějším. Přesto ale, i v asymetrickém modelu, bylo možno zachovávat takt i cit k národnostnímu citění. Vážným narušením potenciálně dobrých vztahů mezi Čechy a Slováky např. bylo, že někteří čeští politikové nejen že inscenovali různé tzv. buržoázně nacionalistické úchytky, ale i ve svých projevech se nezdědky dosti netaktně dotýkali národnostního citění Slováků, což mohlo vést jen k jedinému – k zhoršení vzájemných vztahů mezi našimi národy.

A môže len federalizácia vyriešiť vzájomné národnostné vzťahy?

Sama o sebe rozhodne nie. Ale je neodmysliteľným predpokladom pre právne, politické, hospodárske, kultúrne a štátoprávne usporiadanie týchto vzťahov. Rešpektovaniu národnostného citenia i úcty k jednotlivým národom a národnostiam sa budeme musieť všetci učiť. To nemožno nadekretovať zákonom, to je otázka socialistickej výchovy i jeden zo základných pilierov modelu demokratického socializmu.

Január 1968 vojde preto iste do dejín snád' i ako historický medzník aj v riešení národnostnej otázky. Nechcem tvrdiť, že je to posledná šanca. Veď riešenie otázok našich národov (i národností) je proces. Musia sa vždy brať do úvahy záujmy a problémy dielčie ako i celku. Minulosť nás poučila, že na samostatné (provinciálne) záujmy vždy doplácali obidva národy. Terajší obrodny proces tiež nasvedčuje určitú jednostrannosť. Niekedy sa stavia otázka tak, ako by Slovákom išlo len o f e d e r a l i z á c i u. Zo strany českých občanov často počujeme „když to chtějí, ať si to udělají“. To je ale veľký omyl ! Nebude u nás demokracie, kým nebude zaistená r o v n o p r á v n o s ť o b i d v o c h národov. A táto nebude zaistená bez demokratického socializmu. Čiže je tu dialektická súvislosť a teda Slováci neprosia o milosť, ale chcú, aby každý národ mal to, čo mu patrí.

Celý svet prebieha procesom vzájomnej integrácie. Nie je v tomto smere federatívne usporiadanie a k tomu ešte v tak malom štáte krokom späť?

V žiadnom prípade nie je a nemôže byť chápaná federácie ako absolútne odtrhnutie sa a zatratenie spoločných záujmov obidvoch národov. Federácia je predovšetkým právnym

zakotvením národnostných práv a výrazom suverenity národa. To nevyklučuje, ale naopak predpokladá, že obidva národy, ktoré majú spoločný cieľ vytvoriť spokojný a šťastný život, budú mať dostatok štátnickej múdrosti k tomu, aby pochopili, že ich plný harmonický rozvoj je možný jedine v rámci jednotného štátu. Niektoré problémy, dotýkajúce sa v plnej miere obidvoch národov, budú nezbytné riešiť spoločne. Tu predovšetkým ide o otázky spoločného rozvoja ekonomiky, zahraničnej politiky, obrany, teda o najhlavnejšie smery integračného procesu v súčasnej dobe.

Ale lze vyloučit, že všichni bojovníci za federaci přistupují k otázce takto?

Někdy vzniká dojem, jako by požadavek federalizace byl monologem ze strany Slováků. Nesporné je, že se většina příslušníků českého národa staví k této otázce laxně, anebo pochybuje o její účelnosti. V národním českém povědomí jsou až příliš zafixovány některé dosti těžce únosné pohledy na Slovensko a na jeho problém. Na druhé straně opět nesporné je, že k požadavkům federalizace mají tendenci přimknout se různé skupiny, které sledují naprosto jiné cíle, než státoprávní uspořádání v rámci jednotného státu. Tuto skutečnost nelze podceňovat, ale naproti tomu i ve slovenském národě je dostatek progresivních sil, které jsou s to eliminovat tyto extrémní pozice. V tomto směru zůstaly mnoho dlužny prostředky masové komunikace.

Federace bude řešit vztahy dvou našich národů. A co jednotlivé národnosti?

Jedno je nesporné, že pro všechny národnosti u nás žijící (Maďari, Poláci, Ukrajinci, Němci) bude nutno vytvořit podmínky pro jejich národnostní rozvoj. V jaké formě to bude uskutečněno, je dnes obtížné předvídat. Nesporné je, že v ČSSR jako v mnohonárodnostním státě bude nutno vypracovat určitý národnostní statut, jako regulativ vzájemných vztahů. Dále nesporným faktem je, že pro model demokratického socialismu je neslučitelná jakákoliv forma národnostního útlatku i omezování národnostních práv. Na druhé straně ale extrémní tendence, s jejichž symptomy se v poslední době setkáváme a jež se snaží vyloučit práva národa, v jehož prostředí národnostní menšiny žijí, jsou rovněž nepřijatelné. Zde dominantně vystupují snahy některých maďarských skupin na jižním Slovensku.

Ako to je s národnostnou otázkou v armáde?

Zoberme ako východisko Košický vládny program. Zisťujeme, že mnohé jeho ustanovenia neboli vo vzťahu k slovenskému národu splnené, napr. v čl. III sa hovorí: „Vláda sa postará o to, aby v novej čs. armáde bolo plne rešpektované štátoprávne postavenie Čechov a Slovákov podľa zásady ‚rovný s rovným‘ a aby sa Slovákom dostalo vo všetkých ústredných inštitúciách primerané zastúpenie. V jednotnej čs. armáde sa zavedie plná rovnoprávnosť a rovnocennosť slovenčiny a češtiny ako jazyka veliачich i služobných. V rámci jednotnej brannej moci a pri zachovaní plnej jednotnosti velenia a armádnej organizácie budú tvorené slovenské národné vojenské jednotky, ako sa o tom podrobnejšie hovorí v osobitnej kapitole o stanovisku vlády k slovenskej otázke. V armáde sa budú zachovávať a pestovať bojové tradície našich národov, najmä bojové tradície našich bojujúcich vojenských jednotiek a partizánov“.

V čl. VI sa hovorí: „V rámci novobudovanej jednotnej československej brannej moci a na základe jednotných služobných úradov budú tvorené národné slovenské vojenské útvary (pluky, divízie atď.) zložené prevážne z mužstva, poddôstojníctva a dôstojníctva slovenskej národnosti a používajúcej veliачu a služobnú reč slovenskú“.

Je potrebné zdôrazniť význam slova *p r e v a ž n e* zo Slovákov (podtrhnuté autormi). I v Košickom vládnom programe sa jedná o budovanie jednotnej československej armády, čo ešte zdôrazňuje i vládne prehlásenie dnešnej novej vlády (Rudé právo z 25.4.1968).

Je vůbec reálné v současném období, v období strategie atomového ozbrojeného zápasu, budovat jednotky s výrazným důrazem na národnostní strukturu a dislokované na území Slovenska?

Na tuto otázku není možno dát jednoznačnou odpověď. Při plném respektování takových faktů, jako je národní suverenita, musí tato v určitých oblastech ustupovat obecnějšímu, širšímu zájmu, v tomto případě celkové koncepci obranného systému Varšavské smlouvy a úkolů a postavení ČSLA v ní. Nesporným faktem ale zůstává, že poslední reorganizace a redislokace v podstatě vedly k „odzbrojení“ Slovenska. Objevují se hlasy vojsk i odborníků, zda to bylo vždy správné a nutné. Vyvstává otázka, zda velké nahromadění vojenských sil na našich západních hranicích není nebezpečné z hlediska zranitelnosti. Sporná je otázka úlohy a funkce „okleštěných“ jednotek na Slovensku. Někteří vojenští odborníci jsou toho názoru, že vysoká kumulace jednotek na západní hranici ČSSR není plně funkční. Jestliže se současná struktura dislokace jednotek ukáže disfunkční, naskýtá se pak možnost tvořit strukturu na teritoriálním principu s výraznou dominantou národnostního hlediska. Tím by i jinak stálá otázka tvorby jednotek přešla do rukou národních. Tato otázka ovšem vyžaduje důkladnou analýzu.

Jsou však národnostní problémy, které i bez případné teritoriální změny, vyžadují naléhavé řešení? Které to jsou?

Pálčivým problémem je např. národnostní složení velitelského sboru. O této otázce bylo hovořeno nejednokrát, byla přijata četná usnesení, směrnice i návrhy na opatření, ale jejich výsledek je téměř nulový. A tak po dvaceti letech ČSLA konstatujeme, že procento Slováků ve velitelském sboru se podstatně nezměnilo, je jich jen okolo 20 %, a to převážně mladších a na nižších stupních a funkcích. Na ústředních orgánech (MNO, GŠ, HPS) je jen okolo 6 – 7 % Slováků. Tato skutečnost ukazuje evidentně určitou anomálii. Že tuto otázku bude nutno řešit, je zřejmé již řadu let, ale rozhodující složky armády přistupují k tomu tak, že označení váhavosti je značně oslabeným výrazem.

Ovšem tím problém Slováků v ČSLA není ještě vyčerpán. Jaké jsou další skutečnosti?

Je tu ešte celý komplex sociálnych problémov súvisiacich so zmenou prostredia, možnosti zapojenia sa do pracovného pomeru u žien dôstojníkov v inom národnostnom prostredí. Je tu nezanedbateľná otázka školského prospechu detí, ktorá vo väčšine prípadov je motívom k snahe navrátiť sa do vlastného národného prostredia, je tu i dlhodobé prerušenie priateľských a príbuzenských vzťahov. Sú tu i problémy jazykové, kedy i pri skutočnosti, že čeština a slovenčina sú jazyky vzájomne veľmi blízke, u detí sa prejavuje stav, že nerozprávajú a neovládajú pri častých zmenách národnostného prostredia dobre žiadny z jazykov. Tieto okolnosti majú nemalý vplyv na spokojnosť v práci, jej výsledky, odrážajú sa v rodinných vzťahoch a preto už z ľudského hľadiska a požiadavkov na vývoj osobnosti by nemali byť ponechané živelnosti a kladené na druhoradé miesto. Pochopiteľne, i tu je potrebné vyvárať sa typicky československému prístupu, kedy veci sú riešené len nahodilo a prípad od prípadu. Bez komplexnej dôkladnej analýzy nie je riešiteľný ani tento závažný sociálny, ľudský i národnostný problém.

Z niekoľkohodinového dialogu zůstalo nakonec jen několik otázek, o kterých se domníváme, že jsou nejpodstatnější. Zda jsme volili správně okruh problémů či ne, je už záležitostí jiného druhu, a případný špatný výběr nechť je připisán k tíži autorů. Jedno se ale ukázalo zcela jednoznačně, i když z předchozích úvah to nemusí být na první pohled zřejmé: že žádná sociální nebo politická oblast nebyla v propagandě tak zanedbávaná jako národnostní otázka, že snad v žádné oblasti nebyla uplatňovaná tak kategorická a jednostranná ideologická tvrzení jako v národnostní otázce, i když se

jedná o oblasť jednu z nejcitlivejších. A tieto hříchy minulosti budeme musieť v zájmu demokratického rozvoja urýchlene odstrániť.

V úvode sme hovorili, že riešenie národnostnej otázky v ČSSR a tým i v armáde je súčasťou (zložkou) demokratického procesu. Jej cieľavedomé doriešenie prispeje iste i k tomu, že nahradíme demokratizáciu skutočnou demokraciou, teda, že vybudujeme taký systém, v ktorom by už jednotlivé národy a národnosti nemuseli v rámci nejakého nového demokratického procesu znova bojovať o svoje základné, prirodzené práva a nároky.

Lidová armáda, č. 3/1968, s. 44-48, článok Dialog o národnostní otázce.

Dokument č. 2

Týždenník *A-revue* prináša názor slovenského novinára Milana Holuba o slabom zastúpení Slovákov v čs. veliteľskom zbore a nedôslednom riešení problematiky v čs. armáde

Slovenské matky by sa snáď nemuseli červenat', keby sa ich synovia postavili na roveň so synmi ktoréhokoľvek národa. A to nielen čo sa fyzického vzrastu týka, ale i pokiaľ ide o rozumové schopnosti, nadanie, talent a práceschopnosť v ktorejkoľvek oblasti spoločenského života. Podtrhujem, že si to myslím ja ako jednotlivec. Podľa faktov a skutočností si zrejme myslia niečo iné tí, ktorí sa podieľali na kádrovej politike v čs. armáde od roku 1945 a „zásluhou“ ktorých národnostné zloženie príslušníkov armády globálne i na rôznych stupňoch vyzerá tak, ako vyzerá ... Začnime rokom 1945. i keď je dnes známe, že Košický vládny program (KVP) z hľadiska národnostného bol iba výsledkom kompromisu medzi komunistami na strane jednej a Benešom, ktorý spolu s národnými socialistami existenciu samostatného slovenského národa tvrdošijne popieral, na strane druhej, predsa len akési garancie Slovákom poskytoval aj v armáde ... Ako vyzerá armádna prax? Do akých situácií sa dostávajú slovenskí dôstojníci, poddôstojníci, odbojáři atď.? Tu by skôr šlo o celú kroniku, romány a historické štúdie než o jeden článok ... Z celkového počtu dôstojníkov slovenskej národnosti 49 %, čiže takmer polovička, koná službu v českých zemiach. Viete si predstaviť problémy s tým spojené? Uznávam, že väčšina z nás, ktorí sme neprežili dlhé roky niekde v odlúčených útvaroch, bez rodinného krbu, ale i bez toho najsamozrejmejšieho – vlastného národnostného klimatu a zázemia, pokývame hlavou, pousmejeme sa (národ – buržoázny prežitok), v najlepšom prípade poľutujeme. Lenže ľútosť nikdy nie je pre človeka poctou. Buď je neopodstatnená, a vtedy ho uráža, alebo len oprávnená, a vtedy ho ponizuje, lebo ukazuje prstom na jeho slabosť a nemožnosť. Ľútosť je teda to posledné, čo potrebujeme. Potrebujeme situáciu urýchlene riešiť ! Odmietam, pravda, riešenie spočívajúce v tzv. „zdravej“ asimilizácii. Zástancovia tejto teórie, podľa mňa novodobej modifikácie čechoslovakizmu z prvej republiky, ju vidia v tom, že mladí Slováci sa čoskoro oženia (63 % zo slovenských dôstojníkov žijúcich v Čechách a na Morave má manželky českej národnosti). Práve naopak, zmiešané manželstvá stresové situácie slovenských dôstojníkov môžu ešte zosilňovať. Nakoniec dochádzajú k záverom: buď sa vyhovie ich žiadosti o preloženie na Slovensko, alebo odídu do civilu. Spomeňme len maličkosti, akými je napr. prepisovanie služobných dokumentov (nie je dosť dobre možné, aby mal každý slovenskú písárku), iná mentalita podriadených vojakov českej národnosti, naväzovanie na bojové tradície (napr. slovenskí pohraničníci právo poukazujú, že znak Chodov je typickým výrazom tradícií českého hraničiarstva), otázka školskej dochádzky detí a pod. skrátka, myšlienka národných armádnych celkov, zakotvená už v KVP, nie je rozhodne neopodstatnená a nemala by byť odložená ad acta ani z dôvodov integrácie, ani pre rozloženie západných vojsk. Musí sa nájsť riešenie uspokojujúce všetky tieto aspekty a pritom nepotláčajúce ad absurdum princíp národnostný. Ale aké? Písať o ťažkostiach je vec populárna a jednoduchá. Ukázať východisko je už ťažšie ... Chcieť však po novinárovi, aby vždy ukázalo i východisko, by znamenalo,

že nepotrebujeme politikov, vedcov, generálov. K takémuto tvrdeniu by sa málokto odhodlal. Tým menej novinári. Preto v máji t. r. redakcia *A-revue* v čís. 9 adresovala ministrovi národnej obrany gen.plk. Ing. M. Dzúrovi otázku, ako tento problém riešiť. odpoveď najpopularejšej osoby v armáde neuspokojila. Súdruh minister zdôrazňuje, že národnostné kritérium nepovažuje v kádrovej práci za rozhodujúce a prvoradé, ale i „národnostnú otázku“ musíme brať pochopiteľne v úvahu. Dovolím si pripomenúť, že národnostnú otázku, pochopiteľne, berieme v úvahu už vyše dvadsať rokov ... A výsledky? Sú nepochopiteľné, ako ukazuje aj najbližšie okolia súdruha ministra, keď sa naň pozrieme trochu pozornejšie. Najvyšší stupeň, ministerstvo, kde je všetko zaobalené až-až: z 5 zástupcov ministra – 1 slov. národnosti, náč. druhov vojsk a samost. odd. – 14,2 % slov. národnosti, náč. odd. MNO – 9,2 % slov. národnosti, náč. skupín na MNO – 8,3 % slov. národnosti. Ešte horšie to vyzerá, čo je zvlášť zaujímavé, ba priamo zarážajúce, v politickom aparáte: z celkového počtu na HPS MNO – 7 % slov. národnosti, náčelníci oddelenia – 8,3 % slov. národnosti, zástupcovia náč. odd. – 0, náčelníci polit. správ v armáde – 25 % slov. národnosti, zástupcovia náč. správ – 0, náčelníci oddelení pol. správ – 18,8 % slov. národnosti, ZVP plukov – 12,2 slov. národnosti ! Mám vážne obavy, či sa podarí tento neutešený stav pozmeniť aspoň na ministerstve, nieto ešte u celej armády, ak sa budeme držať doterajšej koncepcie. Kvalifikácia, politicko-odborné hľadiská rozhodujúce – ohlásia sa v tejto chvíli zástancovia demokracie, rozpočítanej na desať miliónov voči štyrom, či iný pomer, zachovávajúcí monopol väčšieho a silnejšieho. Súhlasím, že kvalifikácia je prvoradá. Práve preto si myslím, že na každú funkciu by mali kandidovať najmenej dvaja rovnako odborne a politicky schopní ľudia. Z nich jeden (alebo aspoň jeden, ak ich bude kandidovať viac) by mal byť Slovák. Konečný výber, keď sú už splnené predchádzajúce kvalifikačné požiadavky, by mal byť urobený práve s prihliadnutím na národnostné zloženie daného stupňa. Teda národnostné hľadisko síce nie prvoradé, ale v konečnej fáze predsa len rozhodujúce. A to najmenej do tej doby, kým sa radikálne nenapravia dvadsaťročné deformácie kádrovej politiky a v dôsledku nich dnešné nepomery v národnostnom zložení armády odzhora až nadol. Každý iný spôsob nech bude zdôvodnený akokoľvek vzletne a demokraticky, bude len iluzórny. Situáciu nielen nezlepší, ale povedie k narastaniu nepomeru, rozdielnosti, koniec koncov i k rozporom a nejednotnosti. No dobre, budeme vyberať na funkcie Slovákov, vyrovnajúcich sa čo do odbornosti najlepším českým dôstojníkom. Ale kde ich vziať? – To je posledný úder prívržencov status quo ... Riešenie? Naznačil ho už Košický vládny program, národnostné celky. Ale zasa – kde? Na vyšších či na nižších stupňoch? Zvlášť na vyšších stupňoch sa musia brať v úvahu rôzne faktory. Musia byť preto aspoň dvaja kandidáti, český i slovenský. My to môžeme ovplyvňovať vytváraním predbežných podmienok výberom do vojenských škôl a pod. ... neosobne, za desiatky a stovky dôstojníkov slovenskej národnosti rôznych druhov vojsk a odborností (veliteľov, politických pracovníkov, učiteľov, príslušníkov kontrarozviedky atď.) ... sa pýtam všetkých, ktorí majú čo do toho hovoriť a hlavne možnosti situáciu v armáde zmeniť: KEDY, AKO A ČO UROBIA KAŽDÝ NA SVOJOM ÚSEKU PRÁCE? TO ZNAMENÁ V ÚSTREDNÝCH ORGÁNOCH (ÚV KSČS, VLÁDA, NÁRODNÉ ZHROMAŽDENIE), NA MINISTERSTVE OBRANY, VO VOJENSKÝCH ŠKOLÁCH, U ÚTVAROV?

A-revue, č. 16/1968, s. 66-71, článok *Slovenské mamičky, pekných synkov máte*

Dokument č. 3

Týždenník *A-revue* prináša prehľad staršieho učiteľa Katedry dejín KSČ a ČSSR Vojenskej politickej akadémie Klementa Gottwalda Praha pplk. Jána Kollára o vývoji národnostnej otázky v čs. armáde po skončení 2. svetovej vojny

Ako uviedol s. M. Holub, súčasný počet vojenských osôb z povolania slovenskej národnosti v ČSĽA (okolo 20 percent) zďaleka nezodpovedá národnostnému zloženiu obyvateľstva ČSSR. Z údajov v jeho článku je zreteľne vidieť, že zvlášť neuspokojivý je pomer vojakov z povolania českej a slovenskej národnosti v obsadzovaní vyšších veliteľských, štábných a straníckopolitických funkcií.

Toto faktické nerovnoprávne zastúpenie má svoje historické korene a príčiny. Hlbšia analýza príčin v nedávnej minulosti, v ktorej sa uvedený stav vytvoril a v podstate nemenil, nebola doteraz urobená. Prinajmenšom by si žiadala diplomové či dizertačné práce z dejín vojenskej politiky nášho štátu. Cez túto existujúcu medzeru v bádani chcem urobiť niekoľko poznámok dotýkajúcich sa príčin a stavu národnostných vzťahov v armáde.

NÁRODNÉ JEDNOTKY

V prvom rade, podľa zákonov logiky, každý dielový či zvláštny problém súvisí bezprostredne či prostredne s problémom všeobecnejším, jemu nadriadeným. Z toho hľadiska treba povedať, že pomery v armáde za posledných 20 rokov boli predovšetkým odrazom pomerov celkovej štátnej politiky. Porušovanie zásad a princípov socialistickej demokracie v štátnej politike a porušovanie princípu rovného s rovným v štátoprávnom usporiadaní vzťahov Čechov a Slovákov sa muselo nepriaznivo odrzkať aj na úseku ozbrojených síl.

Je známe, že Košický vládny program riešil integritu (celistvosť) ČSĽA svojráznym spôsobom. Stanovil, že „v rámci novobudovanej jednotnej moci a na základe jednotných služobných úradov budú tvorené národné slovenské vojenské útvary (pluky, divízie atď.) zložené prevážne z mužstva, poddôstojníctva a dôstojníctva slovenskej národnosti a používajúce veliacu a služobnú reč slovenskú“. Bolo by chybou, keby si niekto túto pasáž KVP interpretoval tak, že išlo de facto o nejakú slovenskú armádu. Jednotnosť čs. brannej moci (tak ako som citoval) bola nedotknuteľná. Armáda sa začala po vojne aj v tomto smere budovať. **Na čele MNO bol** (ako aj na Ministerstve zahraničných vecí a na Ministerstve zahraničného obchodu) **minister a štátny tajomník**. Každý iný, českej alebo slovenskej národnosti. Tajomník ministerstva bol rovnoprávny členom vlády ako minister. Čiže na najvyššej úrovni v armáde bola de facto zabezpečená národnostná rovnoprávnosť Čechov a Slovákov. **Pokiaľ išlo o ďalšie služobné funkcie, merítkom pri ich obsadzovaní malo byť primerané zastúpenie oboch našich národov.**

Na podzim roku 1945, kedy sa v plnej miere začala štruktúrne tvoriť nová čs. armáda, hlavne po narukovaní nástupného ročníku vojakov základnej služby, začali na Slovensku vznikať v podstate podľa zásad KVP **národné vojenské jednotky**. Tento ich národný charakter bol daný jedine tým, že tvorené útvary a záväzky mali väčšinu slovenských kádrov z povolania a radových vojakov. Ich ostatné štruktúrne prvky, ako napr. vyššie velenie, organizácia výcviku a celkového života jednotiek, periodické plány a úlohy bojovej a politickej prípravy, mobilizačné úlohy, poriadky a predpisy, boli v plnej miere integrálnou súčasťou centralistického riadenia a velenia ČSĽA. Vojenské jednotky na Slovensku zaisťovali z hľadiska špecifickónárodného predovšetkým:

- vojenskú službu vojakom slovenskej národnosti prevážne na území Slovenska,
- primerané zastúpenie slovenských vojenských osôb z povolania v ČSĽA.

Obe tieto stránky boli nielen v súlade so správnou národnostnou politikou, ale boli aj primeraným odrazom potrieb vojakov slovenskej národnosti, predovšetkým osôb z povolania.

Potreba realizácie človeka vo svojom národnom prostredí je veľmi citlivou stránkou väčšiny občanov akejkoľvek národnosti. Formovanie osobnosti človeka v jeho komplexnosti vyžaduje mimo iných podmienok aj podmienky takého prostredia, aby ono vplývalo čo najoptimálnejšie na rozumový a citový rozvoj osobnosti. V doterajších československých podmienkach, v ktorých sa javí väčšinou vojenské povolanie ako doži-

votné, horeuvedené momenty sú ešte výraznejšie. Pritom nejde len o profesionálnych vojakov, ale aj o ich manželky a deti.

Konkrétna situácia v nedávnej minulosti bola taká, že služobné premiestňovanie vojakov z povolania z jednej národnostnej oblasti do druhej najmä v 50. rokoch nielenže že škodilo tisícom vojakom – občanom z povolania a ich rodinám, ale stovky kvalitných a platných vojenských kádrov sa rozhodlo pre odchod z armády, aby nemuseli slúžiť v inonárodnej oblasti ČSSR. Pritom zhruba išlo tak o Slovákov a ako aj o Čechov. V tomto čase existovala taká prax, zámer, či móda, že čo najviac Slovákov malo slúžiť v Čechách a čo najviac Čechov malo slúžiť na Slovensku.

V súčasnom období počuť aj hlasy k navráteniu sa j horeuvedeným zásadám Košického vládneho programu. Nebolo by správne znevažovať zámery týchto hlasov, či odbývať ich konštatovaním, že pokiaľ ide o našu armádu, trváme bezpodmienečne na jej integrite. Žiadnemu kto kritizuje vecne súčasné národnostné problémy v našej armáde, nejde predsa o jej dezintegritu či o jej národnostné rozdelenie. **Riešenie a to dôsledné, národnostnej otázky v armáde, môže len prispieť k zvýšeniu jej morálno-politickej jednoty a tým aj k posilneniu celkovej bojovej pripravenosti ozbrojených síl.** V tomto smere je chvályhodné to, že nové velenie našej armády zaujalo vo svojom akčnom programe k národnostnej otázke v armáde zásadné a správne stanovisko. Analýza minulosti a súčasného stavu v tejto sfére, ako aj vlna pozitívnej kritiky zdola je báza, na ktorej kompetentné orgány musia stavať svoje momentálne rozhodnutia či perspektívne úlohy.

AKO VZNIKLA NEROVNOPRÁVNOSŤ

Nerovnoprávne národnostné kádrové zastúpenie v armáde sa vytvorilo od rokov 1947 – 1948, kedy sa upustilo od zásad Košického vládneho programu týkajúcich sa armády v jeho šiestom článku. V týchto rokoch existujúce vojenské jednotky na Slovensku boli pozmenené vo svojej vnútornej štruktúre natoľko, že doterajšie národnostné prvky (jednotky z väčšinou Slovákov) boli v prevažujúcej miere negované. Mnohé jednotky boli presunuté na západnejšiu časť republiky z dôvodov operačno-taktických potrieb. Rok 1948 je už poznamenaný tým, že veľké množstvo vojakov z povolania slovenskej národnosti je z armády prepúšťaných pre svoju minulú príslušnosť k slovenskej armáde. Tu len okraj pripomínam, že KVP zaručoval aj týmto vojakom ďalšiu službu v armáde, pokiaľ sa v minulosti neprevinili na úrovni trestnej. Do konca roku 1952 je prepustená väčšina „starých“ vojenských kádrov tak českej ako aj slovenskej národnosti a v armáde nadobudol prevahu taký charakter veliteľského zboru, v ktorom rozhodujúci podiel mali robotnícke kádre.

V tomto procese zmeny charakteru veliteľského zboru boli uplatňované aj nesprávne praktiky a rozhodnutia. Boli to predovšetkým tie, ktoré zapríčinili masový odlev nútený či „dobrovoľný“, vojakov z povolania, bývalých príslušníkov čs. arm. zboru v ZSSR, príslušníkov partizánskeho hnutia, vojakov tzv. západných jednotiek, španielskych interbrigadistov a podobne. **Masovosť nálepky „nespolahlivosti“, ktorá sa dostala aj do radov odbojárov, bola nespravodlivosťou a urážkou na národnej a vlasteneckej cti, bolo to znevaženie toho, čo si armáda mala strážiť ako oko v hlave.**

Ešte v rokoch 1947 – 1948 bola určitá tendencia posilňovania armády slovenskými kádraми. Významným aktom v tomto smere bolo jednorazové menovanie do generálskej hodnosti 13 slovenských dôstojníkov vo februári 1964, aktívnych účastníkov a veliteľov Slovenského národného povstania. Menovanie schválil prezident republiky na návrh Slovenskej národnej rady. Slovenskí vojaci a dôstojníci sa v tomto čase dostávali primerane do škôl a kurzov. Avšak už v roku 1948 nadobudlo prepúšťanie vojenských osôb z povolania slovenskej národnosti zrychleného trendu. Napríklad v banskobystrickej divízií bolo koncom roku 1948 prepustených skoro posledných 30 dôstojníkov a rotmajstrov Slovákov v tejto jednotke. Táto divízia

bola potom preložená na západ republiky. Horeuvedení slovenskí generáli boli za niekoľko málo rokov svojho generálovania nielen prepustení z armády, ale mnohí z nich boli neoprávnené odsúdení na dlhé roky do väzenia. Niektorá z nich boli prepustení z väzenia v polovici 50. rokov znovu zatknutí a odsúdení po neblahých previerkach v rokoch 1957 – 1958.

Je možno konštatovať, že vrchol ako aj stred slovenských vojenských kádrov bol všetkými týmito opatreniami z obdobia „kultu osobnosti“ ochromený a konzervovaný na takej veľmi nízkej úrovni, že logicky z neho musela vyvierat' neprímeranosť v národnostnom zastúpení v armáde. Tu je nutné spomenúť nespravodlivý osud, spočívajúci v totálnom prepustení z armády bývalých príslušníkov čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR, v ktorej prevažovali Slováci. Z počtu vyše 600 dôstojníkov a rotmajstrov zostalo ich po roku 1948 len niekoľko desiatok.

K problematickému štátnoprávnenému riešeniu ústavou z roku 1948, ktorá zabezpečovala len relatívnu autonómiu, **sa do konca roka 1949 pridala problém vykonštruovaného buržoázneho nacionalizmu na Slovensku.** Teória a prax buržoázneho nacionalizmu postihli celú slovenskú spoločnosť a vytvorili predpoklady pre narušovanie zásad rovnoprávnosti aj na úseku armády. **V atmosfére buržoázneho nacionalizmu existovala apriórna nedôvera voči slovenským kádrov, najmä na stredných a vyšších stupňoch armády.** Rast slovenských kádrov v armáde sa hamoval a konzervoval organizačnými prostriedkami, prekážkami pri vyzdvihovaní do vyšších služobných funkcií, pri výbere do škôl a podobne. Nábor do armády v období 1950 – 1953 sa robil tak, že zďaleka nedosiahol vyrovnania úbytku prepúšťaných dôstojníkov – Slovákov.

Problém národnostného zastúpenia v armáde v tomto období sa veleniu ČSLA v čele s Čepičkou ako problém nejavil, a v podstate málo koho zaujímal. Najmä nie tých, ktorí o tejto otázke mali a mohli rozhodovať. Vcelku národnostné zastúpenie bolo po dlhé roky predovšetkým vecou živelnosti. Takýto jav nemohol upevňovať morálno-politický stav našej armády, armády Čechov a Slovákov.

V období 50. rokov boli v armáde potlačované aj také elementárne národné práva, ako je **používanie slovenskej reči pri velení.** Zhora sa vyžadovalo bezpodmienečne aby povely boli slovenskými veliteľmi vyjadrované po česky. Tí, ktorí sa proti tomuto ohradzovali a odvolávali sa na našu ústavu, ktorá uznáva češtinu a slovenčinu ako štátne jazyky, ocitli sa v nemilosti služobne nadriadených orgánov. Extrémne prípady v tomto smere boli, že pri previerkach bojovej a politickej pripravenosti útvarov sa znižovali „body“ len preto, že niektorí velitelia pri velení používali slovenského jazyka. Centrum armády potvrdzovalo toto svoje stanovisko aj tlačovou politikou ministerstva. V tomto momente šlo nielen o porušovanie národných práv, ale aj o útok na národný cit vojakov slovenskej národnosti.

NEÚSPEŠNÉ POKUSY O JEJ RIEŠENIE

Cez uvedené negatívne fakty je nutné pripomenúť, že od konca 50. rokov až po dnes prijali stranické orgány ÚV KSČS uznesenia a opatrenia, ktoré mali odstraňovať nerovnoprávne národnostné zastúpenia vo veliteľskom zbore armády. Tieto opatrenia sa však minimálne odrazili v praxi zodpovedných vojenských orgánov. Príčiny? Ťažko ich jednoznačne vyjadriť. Avšak aj ony korešpondujú s celkovým nekritickým prístupom k národnej otázke v oblasti politickej a štátoprávnej.

Existuje nemálo argumentov proti tvrdeniu o neriešení národnostný problém v armáde. Nie raz sa napr. vyskytlo, že vyzdvihnutie dôstojníka slovenskej národnosti do vyššej služobnej funkcie bolo spojené s jeho premiestnením do Čiech. A práve tento moment, nesúhlas do inonárodnej oblasti republiky, bol brzdou pri snahe niektorých kádrových orgánov riešiť otázku primeraného národného zastúpenia. Aj také problémy ako napr. dlhoročné (3, 4 a viac rokov) čakanie na rodinný byt u premiestneného dôstojníka, odradzovali od mož-

nosti služobného vyzdvihnutia. Zostať na doterajšom mieste na nižšej funkcii, bez osobných a rodinných problémov, sa ukázalo ako výhodnejšie a prijateľnejšie ako postúpiť v rebríčku služobnej hierarchie. Avšak aj rovnostárske odmeňovanie v kategóriách rôznych funkcií nebolo materiálne lákavé. Horeuvedené ťažkosti v riešení národnostných vzťahov, spočívajúce na strane tých – ktorých sa to bezprostredne dotýkalo, neboli však hlavné. **Tieto spočívajú predovšetkým v koncepcii, ktorá národnostnú problematiku v armáde obchádzala, resp. riešila ju veľmi nedostatočne.**

Problematika služby vojakov z povolania z hľadiska ich zaradovania do miesta inonárodnej oblasti vyžaduje racionálnejšie riešenie od vyšších vojenských orgánov. Zvlášť u vojakov z povolania slovenskej národnosti bude nutné, pokiaľ to dovoľujú takticko-operačné potreby, aby sa vytvárali väčšie možnosti služby na ich národnom území.

PODMIENKY RIEŠENIA

Riešiť to vytváraním národných jednotiek s takým charakterovým obsahom, ako som na začiatku uvádzal? Alebo zvýšením počtu vojenských kapacít na Slovensku? Či pružnou národnostnou politikou, to znamená takou, ktorá bude vytvárať optimálne podmienky mobility osôb z povolania po celej republike?

Každá eventuálna koncepcia riešenia musí vychádzať z rešpektovania hlavných objektívnych a subjektívnych podmienok existujúcich v tak špecifickej štátnej inštitúcii akou je armáda. **Východiská koncepcií musia však v prvom rade mať na zreteli zabezpečenie plnej národnej rovnoprávnosti Čechov a Slovákov a národnosti v ČSĽA. Musí byť vytvorený systém, ktorý umožní realizovať sústavnú kontrolu a vyhodnocovanie plnenia národnej politiky v armáde.** Tento systém by sa mal oprieť o také orgány, ako je napr. branný výbor Národného zhromaždenia, pomocná komisia ministra národnej obrany pre národnostné otázky, sociologický výskum národnostnej problematiky v armáde a podobne. Súčasné riešenie musí byť predchnuté prvkami demokratizačnej tendencie našej spoločnosti, v ktorej vystupuje do popredia náprava minulých chýb, predovšetkým prostredníctvom pozitívnej praxe a činov. Dôležité je – dať možnosť vysloviť sa k týmto otázkam širokým vojenským masám a od nich zhrnúť skúsenosti pre vytýčenie všeobecnej koncepcie národnostnej otázky.

Nové velenie armády nemá ľahkú úlohu, aby napravilo čo možno v najkratšom čase závažné nedostatky z minulých rokov.

Keď by sme chceli zvýrazniť jeden veľmi dôležitý moment minulých chýb velenia ČSĽA pri abstrahovaní od ostatných momentov musíme konštatovať, že tento bol **v nedostatočne primeranom politickom a sociálnom prístupe k riešeniu vnútorných otázok armády.** A tu nemám už na mysli len národnostnú problematiku, ale aj ďalšie otázky, ako sú vzťahy nadriadených a podriadených, spoločenské postavenie vojakov z povolania, zvláštne záujmy vojakov základnej služby, životná úroveň dôstojníkov a praporčíkov, starostlivosť o odborný rast kádrov, pracovné prostredie a starostlivosť o zdravie vojenských osôb atď.

Do celkovej tejto „političnosti“ v armáde musí bezprostredne zapadať a zaujať popredné miesto aj riešenie národnostnej problematiky. Plne sa stotožňujem s plk. Ing. Antonínom Friedrichom, ktorý prednávkou v A-revue zaradovoval do kvalitatívnych hľadísk dôstojníckeho zboru na prvoradé miesto popri kritérií triedne-politickom aj kritérium národnostnej štruktúry veliteľského zboru.

Naša armáda je v posledných rokoch, a bude aj v budúcich desiatich rokoch, presýtená Slovákmí, vojakmi v základnej službe. Od roku 1965 do roku 1980 podľa „hlásenia“ demografov bude podiel Slovákov na celoštátnom prírastku mládeže po 15 rokoch okolo 65 %. I tieto fakty by nemali byť prehliadané v celkovej politickej práci v armáde.

A-revue, č. 20/1968, s. 58-63, článok Slováci v armáde. Nerešpektovanie rovnoprávnosti.

Dokument č. 4

Týždenník *A-revue* prináša reakciu mjr. Františka Ščučku na článok slovenského novinára Milana Holuba *Slovenské mamičky, pekných synkov máte ...*, ktorý bol publikovaný v jednom z predošlých čísel periodika

Protože jsme ještě v období svobody názorů a slova, o čemž svědčí různé články v různých časopisech, dovoluji si svůj názor také vyslovit. Problém, o kterém chci psát, není původní, ale je to polemika s jiným názorem. Ale teď rychle k věci. O co vlastně jde.

Jistě jste všichni – nebo aspoň většina – četly v *A-revui* č. 16. článek M. Holuba „Slovenské mamičky, pekných synkov máte ...“. Četl jsem ho i já, a to jsem neměl dělat, protože při jeho čtení jsem „nadsakoval“ na židli. Ne pro jeho obsah, to ne, protože argumenty, které tam uvádí, jsou jistě pravdivé (aspoň nemám důvod jim nevěřit), ale pro způsob a formy, jak tyto argumenty zvěřejňuje, jak vytrhuje problémy a souvislosti a absolutizuje. Způsob, jakým je tento článek napsán, mě šokoval. Nevím, kdo tento M. Holub je (asi novinář, který jak sám píše, nemá právo a povinnosti rozhodovat – to nechává generálům, politikům, vědcům, ale má právo vyslovovat svůj názor, vytvářet problémy v dnešní ne „zvlášť příhodné době“), ale chci mu tím říci, než budu psát dále, že já jsem obyčejný major – Čech – Moravan – Hanák a zastávám v armádě funkci jako řada dalších majorů Čechů i Slováků (Čechů píše dříve, protože „č“ je v abecedě dříve než „s“), tedy žádné oficiální stanovisko českého „bafuňáře“, ale normálního plebejce (u nás říkáme „brabčáka“).

Při čtení článku (a četl jsem ho několikrát) jsem si kládl otázku: „Co chce s. Holub tímto článkem říci, čeho chce dosáhnout, co říká nového?“ Již jsem uvedl, že uznávám jeho argumenty jako pravdivé, ale že to není nejen nic nového (a proto možná byl i článek zbytečný), ale že to nejsou problémy nejen neřešitelné, ale také nejsou neřešené. Vždyť sám ví, že v rámci federalizace se řada věcí v občanském životě řeší, že se chyby napravují a že to pochopitelně zasáhne i armádu.

A nyní se konkrétně vyslovím k některým částem jeho článku. Uznávám, že mnohé články z KVP zůstaly nenaplněny, ať jde o velící a služební jazyk (což přece se jen později odstranilo, jak sám uznává), nebo o vytvoření slovenských národních jednotek a útvarů složených z příslušníků slovenské národnosti a dislokovaných na Slovensku. Ale což pak to byla jen záležitost orgánů a institucí ČSR, že jednotky na Slovensku (ale i na Moravě) jsou takové, jaké jsou, a v Čechách – hlavně západních – jsou jiné (rozumíme si, ne?). Že z toho muselo potom vyplynout to, že téměř 50 % důstojníků slovenské národnosti slouží i v Čechách. Je nám snad jasné, že v rámci Varšavské smlouvy máme určité operační a strategické úkoly, jejichž správnost či nesprávnost si nedovolují posuzovat.

Myslíte si, s. Holube, že extrémní názory byly jen u Čechů vůči Slovákům? Ono je to oboustranné. Tu nezáleží na národnosti, ale na každém jednotlivci – jeho charakteru. Jako začínající voják jsem sloužil v padesátých letech v Martině, Rožnavě, zajižďel jsem do Ružomberku aj. a v pozdějších letech už jako voják z povolání jsem sloužil i v Levicích, a myslíte si, že odpověď na vyzvání k tanci „Prepáčte, ja s Čechmi netančím“ jsem si vymyslel? Myslíte si, že řada případů, kdy pro matku, manželku či pro mne zboží v obchodech nebylo, ale když tam hned za mnou (a stalo se i se mnou) šel kamarád Slovák, zboží bylo – se nestala? Já tomu, co jste ve svém článku napsal, věřím, ale pochopte, že i to má něco do sebe – že ze 4 milionů Slováků nemůže být tolik vojáků jako z 10 milionů Čechů. To, co píšete, tomu věřte zase Vy, protože to je také pravda a skutečná pravda. A mohu i dále říci, že v Popradě při nákupu se naopak prodavačky chovaly daleko líp, než třeba u nás na Hané a vyšly nám vstříc, bez ohledu nato, že jsem Čech. Bral jsem to jako jednotlivosti lidí, podle nichž nelze obviňovat celý národ. Já vím, můžete namítnout, „jak se do lesa volá, tak se z něho ozývá“, ovšem to se zas nedá posuzovat podle národnosti ale podle charakteru lidí.

Souhlasím, že procento důstojníků Slováků v ČSLA je malé, ale proč? Sám na toto „proč“ sice ironicky, ale přece jen odpovídáte, je to otázka nejen odbornosti, ale vůbec počtu posluchačů, kteří do VU, VAAZ a jiných škol jednak přicházejí, kolik se jich přihlásí, kolik je jich přijato (a buďte ubezpečen, že požadavky nedosahují úrovně požadavků na posluchače z Čech a Moravy), a nakonec, jaké je procento úbytku během studia (my říkáme „% úmrtností“). Nevěříte-li mi, přesvědčte se sám. Jistě k tomu možnost máte, jako jste měl možnost zjistit si fakta, o kterých píšete (to je také pravda). A je toto snad vina vojenských orgánů? Zdá se mi, že ne, že zde jde o širší souvislosti úrovně školství a pod. Vy přesto tento problém absolutizujete jako problém „českého“ velení armády, což jsem vyrozuměl z vašeho početního a procentního rozboru obsazení jednotlivých čelných funkcí na MNO, GŠ, HPS a pod. (i když se to dá logiky vysvětlit tím, že na tak vysokých funkcích musí být soudruzi starší, s dlouholetou praxí, zkušenostmi a ty vlastnosti určitě u slovenských soudruhů by se v takovém množství nenašly – už pro chyby v národnostní otázce minulosti – to bude možné napravit až federalizací).

Rozhodně souhlasím s názorem, že prováděná asimilace je neslučitelná s pojmem rovnoprávnosti národů. Otázky mentality vojáků, národní cti, tradic, školní docházky dětí a pod. by se neměly přehlížet (tyto problémy by se neměly řešit podle úsloví „člověk si zvykne na všechno – i na šibenici“).

Nakonec chci říci, že nejen já, ale i mnozí ostatní vojáci z povolání jsem sloužili na Slovensku i v Čechách s důstojníky různých národností, že se mezi námi našla, nacházejí a budou nacházet různá individua, ale takovéto jednotlivé případy nelze zovšeobecnovat.

Myslím si, že článek obsahuje sice pravdivé argumenty, ale nemohl postihnout všechny souvislosti, hlavně ty v obecné rovině, které měly a musí být posuzovány a řešeny dialekticky, nikoli abstraktně.

A před koncem jednu otázku. Co si pomyslet o člověku, který je v KZKD a na fakultní konferenci vystoupí a posuzuje národnostní otázku podle toho, že „ho neučí ani jeden Slováček“. Řešení ponechám na čtenářích.

Závěrem pak chci říci, že jsem zde vyslovil pouze svůj názor (i když jsem o tomto článku mluvil z řadou jiných soudruhů a v podstatě jsme se v názorech na něj shodli) s cílem nerozdmýchávat národnostní třenice, ale ve snaze ukázat, že každá mince má dvě strany a že je nutno objektivně posuzovat obě dvě, že „všechny mamky pěkně synky mají“.

A nakonec vás, kteří jste vydrželi přečíst článek až sem, prosím, vraťte se znovu na začátek a přečtěte si všechno znovu a posuzujte, kdo z nás má větší pravdu ... a posuzujte objektivně.

A-revue, č. 22-23/1968, s. 76-78, článek I česká matka.

Dokument č. 5

Týždenník *A-revue* prináša pohľad mjr. Václav Jelínka na širší kontext problematiky riešenia primeraného zastúpenia Slovákov v čs. veliteľskom zbore

27. října byl v Národním shromáždění schválen zákon o federativním uspořádání Československé socialistické republiky. Zákon však zůstane zákonem; Národní shromáždění jej schvaluje ale teprve život jej definitivně potvrdí.

Co natropí většina

11. července 1968 se konala v Bratislavě celoarmádní konference komunistů, které jsem se účastnil jako delegát. Doba byla vzrušená, plná diskusí a ostrých polemik. O tom jsem se ostatně přesvědčil hned v prvních hodinách konference: ano, velitelský sbor je v pohybu a tento pohyb je dán především narůstajícím vědomím, že je nikoli toliko možné, ale právě naopak

nutné, aby řadoví komunisté z řad velitelského sboru, velitelé i politrucci, trupieři, nesoucí na svých bedrech nejtěžší úkoly zabezpečovacího a výchovného charakteru, řekli otevřeně své názory k další koncepci života československé armády. Zvláště potom, kdy k tomu byli vedoucí funkcionáři armády doslova vyzváni. Problémy i problémečky, které se tak dostaly do varu, tvoří pojednou pozoruhodnou směsici a řekněme rovnou – nerovnou rodinu. Vedle druhořadových otázek (jako třeba organizační těžkosti některých administrativních složek vysokých vojenských úřadů) jsou v jednom pytlí i problémy nanejvýš vážné: vědecké řízení armády, řešení rozporu potřeb a možností, snad i perspektiva další reorganizace armády.

Do této atmosféry, zaměřené výrazně k řešení problémů odborných a propagandistických, jsem v Bratislavě – snad až jakoby příliš na okraj diskuse – přednesl návrhy, aby se konference vyslovila i k otázce federativního uspořádání naší republiky, aby podpořila návrh na dvojdílnou federaci na základě parity (otázka trojdílné federace byla tehdy velmi aktuální). Návrh jsem přednesl a pak už jsem jen čekal, až se o něm bude hlasovat. Když se nic nedělo, řekl jsem si, že můj návrh byl asi pojat do některé ze závěrečných rezolucí či do návrhu usnesení. Ale nic takového se nestalo. Můj návrh byl tehdy zřejmě velmi „okrajový“ a nikoho příliš nezajímal.

Když jsem o té věci později přemýšlel (a přiznám se, že trochu času k přemýšlení jsem si našel až v říjnu), **dospěl jsem však k názoru, že můj návrh zřejmě příliš nezajímal českou většinu na konferenci. Chci však zdůraznit, že rozhodně nehodlám fórum celoarmádní konference osočovat z nějakého úmyslného a cílevědomého potlačování mého návrhu. To určitě ne. Toliko konstatuji, že vztah k tomuto návrhu byl v té době charakteristickým znakem asi většiny Čechů v armádě k problému federace. Tato většina necítila tento problém jako záležitost kardinálního významu a dávala (i na konferenci) přednost řešení problému vojenskopolitických.**

Problém zrovnoprávnění Slováků narůstal však do své uzlové důležitosti od okamžiku, kdy se uvolnili progresivní společenské síly v naší společnosti. Podobu konkrétního požadavku dostával hned v lednu 1968, jeho slabiny však byly odhalovány po léta, ještě v období předlednové byrokracie, a jeho naléhavost byla zřejmá. V praktickém životě bylo však přetěžko učinit jakýkoliv krůček kupředu. Tak kupříkladu na dubnové konferenci komunistů hlavního výboru MNO a generálního štábu jsem podal pracovnímu předsednictvu návrh, aby v novém výboru byli početněji zastoupení Slováci. O tomto návrhu jsem pak diskutoval s mnoha soudruhy a ti se mi snažili vysvětlit, že svízel je v tom, že na ministerstvu je jen velmi málo Slováků. To ovšem byla a ještě je pravda. Co víc: složení důstojnického sboru v československé armádě zdaleka neodpovídá početní relaci mezi našimi národy. A čím vyšší funkce, tím se tato disproporce prohlubuje. To je situace neradostná a nelze z ní vinit českou většinu důstojnického sboru, která dnes „sedí na funkcích“. Tento fakt je pouhým důsledkem notorického přezírání česko-slovenského problému, přezírání, které trvalo desetiletí.

Můžeme, pravda, vysledovat a dokázat, že **ani dnes se nedělá všechno proto, aby alespoň perspektivně byl tento nepoměr urychleně korigován**. Důkazem pro toto mé tvrzení může být třeba jen holé konstatování procentuálního poměru Slováků a Čechů, kteří se připravují ve vojenských školách na důstojnické povolání. Kardinálním zjištěním budiž však konstatování, že to vše je přinejmenším důsledkem polovičaté národnostní politiky a plná odpovědnost za to, že padá na hlavu politiků minulosti. Strašák buržoázního nacionalizmu, který v politických procesech dostal oficiální pseudorevoluční punc, působil zřejmě jako trvalý faktor v myšlení politických a aparátů.

Zdlouhavé loučení s hegemonií

Vraťme se však k situaci, jaká je, a snažme se v jejich rozporech hledat nejprve skutečnost, možnosti a posléze i východiská.

Situace je tedy taková, že nepoměrná většina důstojnického sboru jsou Češi, malá menšina pak Slováci.

Jaká je psychologie české většiny? Nechci generalizovat a prosím, abych byl ve všech názorech posuzován shovívavě, jestliže se generalizování přesto dopustím. Odhadnout jakési „průměrné smýšlení“ české většiny je ošidné, lze snadno být nespravedlivým vůči jednomu každému. Domnívám se však, že i dnes, přes základní moment uvědomění si nutnosti rovnoprávného uspořádání, budou obě národní složky velitelského sboru ještě často v zajetí svého někdejšího života a tedy i někdejšího myšlení a někdejších životních zkušeností, což je konec konců i nutné. Myslím si proto, že základní rozdíly v myšlení Čechů a Slováků v řadách důstojnického sboru budou v intenzitě chápání celého tohoto problému. **Česká většina jsou příslušníci národa, který byl donedávna hegemonom, slovenská menšina tuto hegemonii neuznávala. Ve chvíli, kdy hegemonie končí (alespoň podle zákona), zůstává, přežívá však hegemoniální myšlení.** Myšlení českého hegemona není ovšem myšlením uzurpátora. To my Češi nemáme v povaze. Je to však myšlení touto padesátiletou hegemonií omezené, znečitlivělé a zpozdlné. Češi jsou národ silně intelektuální, a intelektualizace sama sobě přináší problémy. Český národ má tedy problémů dost, vždycky jich měl dost. Češi nejsou od přírody šovinisty, naopak, jejich snášenlivost, družnost a tolerance je pověstná. Jaképak tedy ještě nebezpečí?

Toto nebezpečí je dáno právě těmito našimi vlastnostmi v komplexu. Jsme zvyklí řešit československé problémy po česku, se všemi přednostmi i nedostatky, které s sebou tento český přístup přináší. **Český přístup je humánní, ale také – svým kompromisnictvím i značně zdlouhavý.** Navíc je tu nebezpečí hlavní. My Češi jsme si natolik vědomi svých dobrých vlastností, že pro ně někdy nevidíme opravdové těžkosti. Všechny tyto neduhy lze ovšem daleko snáze překlenout v rovině zákondárné než na úrovni každodenní praxe.

Vzhledem k mentálním vlastnostem a také s přihlédnutím k postoji českého národa k problému federativního uspořádání dovolují si tvrdit: řešení **česko-slovenského problému v armádě bude ze strany české většiny ztíženo především pasivitou.** Tato pasivita nemá pochopitelně nic společného s pasivní rezistencí, opakují, to by byla křivda na nás – Čechách. Naše pasivita je dána tím, že jsme si – v masovém měřítku až donedávna – slovenský problém zdaleka neuvědomovali v jeho pravých obrysech a v jeho patřičných rozměrech. Naše pasivita bude pasivitou lidí, kteří s tím vším sice souhlasí, ale nemají k praktickému řešení problému aktivní vztah.

Naproti tomu slovenská menšina v armádě bude celý tento problém chápat nejen jako věc prestiže, ale také jako věc nezbytného společného zájmu. Jestliže totiž Slováci slouží v odpovídajícím poměru jako řadoví vojáci a nižší velitelé, proč by neměli být odpovídající měrou zastoupení i v důstojnickém sboru? Nebo se snad nepodíleli adekvátně na protifašistickém odboji, jehož tradice (ale i kádry) byly položeny do vínku armády po roce 1945? Ano, právo Slováků na uplatnění v řadách velitelského sboru, naší armády je nesporné, neoddiskutovalné. Navíc nejsou ani jiné důvody, které by svědčily proti nim. Slováci patří mezi dobré důstojníky, jsou nároční a mají k podřízeným často kamarádštější a otevřenější poměr než Češi.

Dá se tudíž právem očekávat, že „slovenský nástup“ na armádní frontě bude možná důraznější než kdekoli jinde v našem společenském životě. A kdyby nebyl, je naší společnou povinností tento nástup podporovat, ba – provokovat. Společný podíl při obraně vlasti je snad jedním z nejdůležitějších momentů ideálního rozvoje slovensko-české vzájemnosti.

Nebezpečí prvního kola

Vraťme se však k denní praxi. Myslím, že by se mi každý poděkoval, kdybych jako doporučení pro řešení československé otázky v armádě navrhl pouze perspektivní výstavbu

nové generace velitelského sboru. Ano, intenzivní nábor do vojenských škol přednostně na Slovensku, by se měl stát sice předmětem mimořádné péče velení armády, ale kromě toho **bude nezbytné posílit vliv slovenské části velitelského sboru na vyšších stupních – od divizí až po ministerstvo národní obrany.** A to nebude žádná legrace. Na těchto stupních jsou funkce plně obsazeny lidmi, kteří byli pro tyto funkce odborně vyškoleni. Zde nejsou prakticky žádná další volná místa. A co víc, není ani dostatek slovenských kádrů v nynějším stavu armády. Přitom bych chtěl zdůraznit, že přes to přese všechno k posílení slovenské seberealizace na tomto úseku musí dojít, vždyť realizace státoprávního uspořádání bude v budoucnu především věcí orgánů, institucí a lidu a jakýkoliv křiklavý nepoměr v aparáttech federálních ministerstev se bude v praxi rovnat být nenápadnému, přece jen pozvolnému a neviditelnému majorizování. **Vidím proto jako značné nebezpečí, aby ústřennými orgány nebyl – pod tlakem těžkostí, o nichž jsem se zmínil – prohlášen „status quo“ za tiché, byť dočasné východisko ze situace. To by znamenalo ústup již v prvním kole.** Již při zajištění kádrových předpokladů národnostní rovnoprávnosti v armádě. Druhým extrémem by ovšem bylo řešení za každou cenu.

Psychologie české většiny má totiž zase v jiném ohledu v dané situaci vedle povinnosti vůči Slovákům také svá práva. Řečeno na příkladu – jestliže do dnešního dne trvá vcelku disproporce mezi životní úrovní v českých zemích a na Slovensku, pak by za existujícího stavu bylo asi politicky neúnosné, kdyby kupříkladu v příštích letech rostla na Slovensku životní úroveň o 6 % za rok a v Čechách stagnovala nebo se mírně snížila. Vyrovnání životní úrovně lze dosáhnout jen na určité minimální, leč nezbytné časové ploše, při růstu životní úrovně v obou federativních republikách, a to – řečeno smyšlenými čísly, v Čechách kupříkladu o tři až čtyři a na Slovensku o 7 – 8 % za rok. Jinými slovy, vyrovnání lze dosáhnout jedině na vzestupné křivce, neboť prostý občan nemůže nést drastickou materiální odpovědnost za politické období lži a mystifikací.

Tento problém má svou obdobu i v armádě. Nebylo by nic horšího než uměle vyhnat na vedoucí místa slovenskou reprezentaci, která by nedosahovala zdaleka úrovně zaškolených českých odborníků a politických pracovníků. Nic by slovenským soudruhům více neuškodilo, než kdyby šli na vysoké funkce „dělat Slováky“ za každou cenu. Naopak, cena, kterou by za to zaplatili, by se mnohdy rovnala krvavé ztrátě. Já si však troufám tvrdit, že Slováci byli v mnulosti naopak v tomto ohledu potlačováni a podceňováni, ono nebezpečí buržoázního nacionalismu se nad jejich hlavami vznášelo jako kletba. Proto i tendenční výběr do škol a kursů, proto ta apriorní nedůvěra vůči Slovákům. A abychom byli spravedliví – byly a jsou tu i objektivní potíže, které podporují a zvýhodňují chtě nechtě službu Čechů v armádě: většina vojska je při naší západní hranici, tedy v Čechách, a jít sloužit do Čech znamenalo mnohdy ztratit jakýkoliv užší kontakt s domovem. Jít sloužit do Čech znamenalo mnohdy se v Čechách také oženit a mít děti – Čechy. Jít sloužit do armády znamenalo tedy často ve svých důsledcích podvolit se dobrovolně čechizaci, zapomenout polovinu rodného jazyka a místo něho se naučit polovinu českého jazyka. Jít sloužit do Čech znamenalo zříci se zvyků a návyků typických pro život Slováka. **I v tomto ohledu by měla armáda respektovat potřeby příslušníků slovenské národnosti a snažit se radikálně zmírnit trend odnárodnění.**

Nepůjde tedy jen o ožehavé otázky existenční, ale také především o **promyšlenou koncepci zrovnoprávnění Slováků v armádě.** Tyto problémy, myslím, si zaslouží kvalifikovanou diskusi. Proto pokládám její otevření na stránkách A-revue (M. Holub „Slovenské mamičky, pekných synkov máte ...“ A-revue č. 16). za věc nejen užitečnou, ale nanejvýš nutnou.

A-revue, č. 24/1968, s. 64-68, článok Od hegemonie k rovnoprávnosti cesta trnitá.

Dokument č. 6

Týždenník *A-revue* prináša pohľad samostatného vedeckého pracovníka Skupiny pre dejiny vojenstva na Slovensku mjr. (neskoršieho plukovníka) Ervína Pauliaka (neskoršieho náčelníka Odd. vojenských dejín Slovenska Bratislava) na niektoré súvislosti sprevádzajúce vývoj slovenskej otázky v čs. armáde

Problém Slovákov v našej armáde je starý ako armáda sama. M. Holub (AR-16/68) a J. Kollár (AR-20/68) naznačujú, že aj v povojnovom vývoji je treba tento problém skúmať historicky. Logické zamyslenie sa totiž nutne vedie k takémuto prístupu.

Boli slovenské národné jednotky všeliakom?

Mnohí ľudia sú ochotní tvrdiť, že áno. Hádam majú časť pravdy. Podrobnejší historický pohľad na vývoj slovenských národných jednotiek však dosiaľ nejestvuje. Vari aj preto nezastávame názor, že zrušenie týchto jednotiek bolo hlavnou príčinou ďalších deformácií. Dôležitejšie budú motivácie, ktoré k vlastnému aktu negácie tejto časti Košického vládneho programu (KVP) viedli. Práve tieto motívy prežívajú až do päťdesiatych rokov a možno i ďalej.

Slovenská politická reprezentácia pri moskovských rokovaníach v marci 1945, kde sa KVP rodil, vychádzala pri presadzovaní klauzule o slovenských národných jednotkách zo zlých skúseností z predmnichovskej ČSR v otázkach uplatnenia sa Slovákov v armáde a z národnej mentality Slovákov. Napokon zo skutočnosti, že 1. čs. armádny zbor v ZSSR sa na území Slovenska v tom čase aktívne zúčastňoval frontových bojov. Orientácia delegácie SNR na vytváranie slovenských národných jednotiek plne zodpovedala objektívnej nutnosti a bola správna. Nariadením Predsedníctva Slovenskej národnej rady z 21. februára 1945 sa vytvorilo Povereníctvo SNR pre veci vojenské. Povereníkom bol menovaný plk. dr. Mikuláš Ferjenčík, jeho zástupcami mjr. dr. Anton Rašla za KSS a dr. Vladimír Slávik za DS. Ustanovením sa I. vlády Národného frontu (4.4.1945 až 6.11.1945) sa toto povereníctvo ruší a plk. dr. Ferjenčík sa stáva štátnym tajomníkom na Ministerstve národnej obrany. Tu mal riešiť slovenskú problematiku armády v súhlase s ministrom národnej obrany. Integrita novej československej armády nemala byť, a myslím si že naozaj nebola, narušená.

Čo teda bolo podnetom k postupnému likvidovaniu slovenských národných jednotiek, keď nie otázky integrity armády? Už v 1. polovici roku 1946 sa začína hovoriť o nespoľahlivosti dôstojníkov slovenskej národnosti, pôsobiach na Slovensku, o špatnom vplyve týchto dôstojníkov na vojakov základnej služby – Slovákov, a z toho sa zákonite vyvodzuje nutnosť národnostného „premiešania“ jednotiek armády na Slovensku. Na základe rokovania vlády z 31. januára 1946 MNO vysiela na Slovensko jednotky jednej divízie z Moravy a na istý čas sú vzájomne vymenené vojenské jednotky zo západného Slovenska a južnej Moravy. Napokon dochádza 1.10.1946 k novému systému nástupu brancov – Česi na Slovensko, Slováci do Čiech.

Teda motívy tzv. nespoľahlivosti slovenských dôstojníkov pôsobiach v jednotkách na Slovensku sú pravdepodobne hlavnou príčinou postupnej negácie jednej z významných vojenských statí KVP. Mýtus nespoľahlivosti prežíva počas dlhých rokov ďalšieho vývoja a plodí také deformácie popri inom aj v myslení ľudí, ktoré sme dodnes neboli schopní napraviť do všetkých dôsledkov.

Napriek doteraz uvedenému tvrdíme, že nie je podstatné to, či budú alebo nebudú opäť vytvorené slovenské národné jednotky. Aj v nových podmienkach federatívneho usporiadania ČSSR je integrita ČSLA neodiskutovateľnou zákonitosťou. Niet však príčin, ktoré by vážne zabráňovali, aby sa vojakom z povolania – Slovákom umožňovalo slúžiť na Slovensku, pokiaľ tam jednotky sú a pokiaľ o to sami žiadajú.

Čistky a nábor

Ďalšou dôležitou otázkou, ktorá mala vplyv na uplatnenie sa slovenského živilu v armáde, boli tzv. čistky dôstojníckeho zboru a nábor nových, strane a štátu oddaných kádrov pre službu v tomto zbere.

Každá revolúcia upevňovala svoje dobyté pozície upevňovaním mocenských orgánov štátu. Ani socialistická revolúcia sa tomuto zákonitému procesu nemôže vyhnúť. Inou otázkou však je skutočnosť, aké dimenzie pôsobili pri hodnotení (kádrovaní) jednotlivých osôb alebo skupín v priebehu čistiek dôstojníckeho zboru. Dnes je všeobecne známa skutočnosť, že slovenský živel v armáde vyšiel z týchto čistiek poznateľne a na dlhé roky nalomený, že to odniesli mnohí poctiví dôstojníci, oddaní vlastenci. V tzv. čistkách po Februári v duchu sprísnených kritérií a postupne v duchu všemocej tézy „o zákonitom zostrovaní sa triedneho boja“ sa za triedneho nepriateľa i v armáde považuje kdekto. Aj bývalí aktívni účastníci protifašistického odboja musia odchádzať z armády a neraz je s nimi konané trestné pokračovanie.

Neblahý výsledok čistiek je ďalej umocňovaný nedostatočným náborom Slovákov pre službu v armáde. Pravdivo však treba priznať, že velenie armády sa už počas prvých povojnových rokov snažilo nájsť cesty k výchove dôstojníkov – Slovákov. Tak napr. už v r. 1945 bolo prijaté na štúdium v bývalej Vojenskej akadémii v Hraniciach na Morave 229 Slovákov a z toho 171 Slovákov – partizánov, ktorí nespĺňali jeden zo základných predpokladov prijatia, to je ukončené stredoškolské vzdelanie s maturitou.

V tomto období mala ešte podstatnú váhu mienka SNR a významnú úlohu plnila aj inštitúcia tajomníka v MNO. Náborom sa zaoberali najmä príslušné územné orgány strany a štátu. Aj organizácie strany v armáde po svojom vybudovaní venujú otázkam náborom potrebnú pozornosť. Napriek týmto všetkým skutočnostiam nábor na Slovensku nebol nikdy robený dôsledne a jeho zlé výsledky boli neraz podmienené sebauspokojením príslušných orgánov na Slovensku. Orgánom v českých krajinách (celoštátnym) daný stav zrejme vyhovoval.

Sekretariát ÚV KSS na rokovaní 11. mája 1949 popri inom hodnotil plnenie úloh v brannej politike. Prerokoval aj otázku náboru záložných dôstojníkov a vyspelých politických pracovníkov pre aktívnu službu v armáde. Bolo konštatované, že do armády na základe náboru branných komisií územných orgánov KSS nastúpilo 23 osvetových pracovníkov, 3 lekári, 8 právnikov, 3 inžinieri a 85 dôstojníkov zbraní. Celkom teda 122 ľudí. Tento výsledok bol hodnotený ako dobrý. Ani zďaleka však nezodpovedal výsledkom náboru v českých krajinách.

Slovenskému živilu v armáde sa nevytvárajú dobré podmienky uplatnenia sa ani v tých opatreniach, v ktorých strana videla hlavný prostriedok, hlavnú cestu demokratizácie armády, jej zľudovenia. K jedným z hlavných opatrení môžeme zaradiť vytvorenie škôl dôstojníkov dorastu (ŠDD), k čomu dochádza na základe uznesenia predsedníctva ÚV KSČ. ŠDD mali odstrániť hlavnú prekážku prílivu mladých robotníkov a roľníkov do armády – tzv. „hrádzu maturity“. Boli teda obdobou robotníckych prípraviek v podmienkach života armády. Na jeseň 1948 začalo prvých 9 ŠDD. Z toho jediná na Slovensku, v Trnave, do ktorej nastúpili Slováci. Ak uvážime, že jedna ŠDD mala 150 až 200 poslucháčov (celkom nastúpilo asi 2000 poslucháčov), je zreteľné, že vytváranie predpokladov pre uplatnenie sa slovenského živilu bolo minimálne. V roku 1950 sa miesto jednej vytvárajú na Slovensku dve ŠDD (Martin a Košice), ale poslucháči v Martine sú už národnostné zmiešaní.

Vojenská historiografie dosiaľ neobjasnila príčiny vtedajšieho nedostatočného nástupu slovenského živilu do armády z radov mladých robotníkov a roľníkov. Faktom však zostáva, že nábor bol veľmi nedostatočný a podiel Slovákov vo veliteľskom zbere neustále klesal. To sa markantne prejavovalo najmä vo vojenských učilištiach päťdesiatych rokov. Napr. v Tankovom učilišti Klementa Gottwalda v riadnom ročníku 1951 – 1953, v ktorom bolo okolo 500 poslucháčov, neboli ani tri desiatky Slovákov! Slovákov v učilištiach bolo naozaj málo a nemohli početne nahradiť prirodzený aj neprirodzený úbytok slovenského živilu z armády.

Tieto skutočnosti sa celkom zákonite museli objaviť aj neskôr, pri štúdiu na Vojenskej akadémii (podľa vtedy nového systému, už ako vysokej vojenskej školy) a napokon pri obšahovaní vyšších a najvyšších veliteľských funkcií. Je celkom samozrejmé, že slovenských kádrov nebolo a pri vyzdvihovaní tých, ktorí boli, nebola vždy voľba najšťastnejšia.

Na začiatku päťdesiatych rokov významne zasiahli do vývoja armády aj zákony (paragraf 37 a 39), podľa ktorých sa do armády získavali robotnícke kádre a záložní dôstojníci. Dosiaľ nejestvuje hodnoverný pohľad, aké sa tu vytvárali podmienky pre uplatnenie slovenského živlu. Môžeme iba dedukovať, na základe analógie súčasného stavu, že tiež nedobre. Aj tu pravdepodobne Slováci prišli „skrátka“.

Po neslávne známom IX. zjazde KSS (máj 1950) sa „buržoázny nacionalizmus“, ktorý údajne mal šarapatíť v strane a štáte, odráža aj v armáde. Aj medzi vysokými dôstojníkmi a generálmi – Slovákmi sa hľadajú „buržoázni nacionalisti“ a slovenský živiel tieto deformácie opäť znateľne oslabujú.

Ak si uvedomíme celý povojnový historický proces uplatnenia či neuplatnenia sa Slovákov v armáde, je celkom samozrejmé, že sa musel zákonite odraziť v antipatii slovenského živlu k vojenskému povolaniu ako takému, a táto antipatia prakticky pretrváva dodnes.

Nápravu bude možné dosiahnuť iba vtedy, keď sa dôsledne spoznajú historické korene, príčiny a okolnosti tohto javu a keď sa vytvoria také podmienky, v ktorých uplatňovanie sa tohto negatívneho javu nebude možné. Myslíme si, že dosiaľ sa to nestalo, že dosiaľ tomu tak nie je.

História by sa nemala opakovať

Už neraz v minulosti sa tvrdilo, že v armáde je nedostatok kvalifikovaných, vojensky a všestranne vzdelaných Slovákov, a preto ich nemožno určovať do významných veliteľských a iných funkcií. Pokúsili sme sa naznačiť, kde boli príčiny tejto zlej skutočnosti. Napriek tomu však tvrdíme, že toto konštatovanie nebolo vždy na mieste. Slováci v armáde predsa len sú (pozri M. Holub, AR č. 16). Mnohí z nich majú aj potrebné vzdelanie a všetky ostatné predpoklady k výkonu zodpovedných funkcií. Preto ak sa teraz objavujú tvrdenia, že uplatnenie slovenského živlu v armáde možno vyriešiť až v priebehu ďalších 10 – 15 rokov, treba takéto tvrdenie považovať nie za celkom správne.

Mnohé problémy sa dajú riešiť hneď a treba ich riešiť. Inak by sa vyššie uvedené, akási kádrovacia formulka, mohlo stať zaklínadlom, ktoré prinesie vo svojich dôsledkoch nové zlá, nové škody. A o tie nám predsa nejde, práve naopak. Preto sa domnievame, že v riešení problému uplatnenia sa slovenského živlu vo veliteľskom zbore armády dvojnásobne platí staré ľudové porekadlo: čo môžeš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra. Je tu však ešte aj iná „cesta“. Urobiť tento problém tajným či supertajným. Potom by ale skutočne nebolo možné o ňom hovoriť a nemalo by zmysel hľadať cesty k jeho riešeniu.

A-revue, č. 2/1969, s. 12-13, článok Slováci v armáde.

Dokument č. 7

Týždenník *A-revue* prináša reakciu pplk. Františka Čermáka na článok mjr. F. Ščučku

Prečítal som si články v čísle 16 (od s. Holuba) i v čísle 22 – 23 z roku 1968 (od mjr. Ing. Ščučku) týkajúce sa otázky národnostného zloženia dôstojníckeho zboru našej armády. Článok s. Ščučku som si – ako to radil – prečítal iba dva razy. „Nenadskakoval“ som síce na stoličke, ako to robil on pri čítaní state s. Holuba, ale nenašiel som v polemizujúcom článku to, čo sám žiada: akési „súvislosti v obecnej rovine“, ktorými by sa problém zloženia nášho veliteľského zboru vyriešil. Práve naopak. Po prečítaní článku s. Ščučku „I česká matka“ som nadobudol dojem, že pokiaľ by otázku rovnomerného zloženia dôs-

tojníckeho zboru mali riešiť ľudia typu s. Ščučku, i za ďalších dvadsať rokov by sme boli na tom rovnako ako dnes. Ľudia podobní s. Ščučkovi by si našli vždy dosť subjektívnych dôvodov, prečo je správne, že je národnostné zloženie veliteľského zboru zrovna také, aké je. Jeden raz by poslušil argument, že na Slovensku je nižšia úroveň škôl, druhý raz by to bol nezáujem o vojenskú službu, po tretie by to mohol byť historický vývoj, a za ďalšie zase iný a iný dôvod.

K otázke vzdelania a záujmu o službu v armáde u príslušníkov slovenskej národnosti: v LU obor navigátorov, ktorý som absolvoval v roku 1950 – 1952, nás bolo v čate 24 frekventantov, z toho Slováci dvaja. Jeden skončil štúdium výtečne, druhý dobre. Vo VAAZ sme študovali v našej učebnej skupine deväti, z toho traja Slováci. Jeden z nich skončil školu ako absolútny výtečník a dvaja ako dobrí. V oboch prípadoch príslušníci slovenskej národnosti dosiahli v priemere lepších výsledkov, ako bol dosiahnutý celkový priemer skupiny. Je mi jasné, že tieto príklady nie je možné absolutizovať. Uvádzam ich preto, aby sa ani z druhej strany negatívne prípady v neprospech príslušníkov slovenskej národnosti neabsolutizovali. Z dlhoročnej praxe v armáde viem, že medzi príslušníkmi veliteľského zboru oboch našich národov existuje veľa vynikajúcich jedincov, ktorí dosahujú v práci dobré až veľmi dobré výsledky. Ale i o tých slabších pracovníkov sa pričiňujú príslušníci oboch našich národností.

Verím, že je dosť príslušníkov – dôstojníkov českej národnosti, ktorí aj problém národnostného zloženia veliteľského zboru chápu správnejšie než s. Ščučka. Najlepšou odpoveďou mu bol článok s. mjr. V. Jelínka v A-revui 24/1968.

A-revue, č. 3/1969, s. 28, článok Pseudoargumenty.

Dokument č. 8

Týždenník *A-revue* prináša kritiku staršieho dôstojníka Odd. operačnej a bojovej prípravy 3. motostreleckej divízie pplk. (neskoršieho plukovníka) Michala Gavalu na nedostatočné riešenie slovenskej otázky v čs. armáde

V článku M. Holuba „Slovenské mamičky, pekných synkov máte ...“ (AR 16/68) nenachádzam ani jediného slova, ktoré by sa dalo pokladať za nepravdivé alebo pochybné. Podarilo sa mu presne vystihnúť stav, aký v armáde v skutočnosti je. Jeho článok nie je zbytočným, ako vo svojom príspevku píše mjr. Ing. Ščučka. Ba naopak, je až príliš žiadúcim a prepotrebným pre to, aby sa vydiskutovali otázky, o ktorých sa dávno nehovorilo a nemeslo hovoriť, lebo „narušovali morálne politický stav“.

Podľa článku mjr. Ščučku „I české matky“ (AR 22 až 23/68) sa vlastne nič nestalo, načo teda nariekať, načo sa sťažovať. Videl som žiadosti zasielané rehabilitačnej komisii MNO. Väčšina vojakov z povolania slovenskej národnosti – partizánov, účastníkov SNP i zahraničného odboja – bola z armády prepustených, kádrove, politicky i ináč znemožnených. Môžem poskytnúť s. Ščučkovi adresy plukovníkov generálneho štábu v zálohe, ktorí sú dnes murári, tesári a pod. Alebo adresy ľudí, ktorí po nezákonnom prepustení z armády museli zostať v českých zemiach, lebo nemali iného východiska. Tí by mohli vysvetliť, či bola alebo nebola slovenská národnosť pri hľadaní zamestnania na závadu.

Zvláštnu kapitolu v národnostných vzťahoch zaujíma používanie slovenčiny ako veliaceho jazyka. Pojem veliaca reč neznamená len možnosť v nej vydávať povely, ale zahrnuje celý rad otázok, ako vydávanie predpisov, rozkazov, nariadení atď. Mohol by mi niekto vysvetliť, prečo na zastávkach všetkých útvarov od Medzilaboriec po Cheb sú iba české nápisy? Prečo sú všetky pečiatky písané v češtine? Prečo nemáme československé vojenské časopisy, ale len časopisy české?

Pozornosť si zaslúži i úroveň národného povedomia u vojakov slovenskej národnosti slúžiacich s rodinami v historických zemiach. Nie je nijakou zvláštnosťou, ak sa dvaja Slováci rozprávajú po česky, lebo slovensky nevedia. Sú i prípady, že si niektorí dôstojníci – Slováci – nechali mená počeštiť. Stalo sa pravidlom odnárodenie detí. Preto dávam klobúk dole pred Slovákmí žijúcimi tridsať i viac rokov v Amerike, ktorí si materinský jazyk zachovali a ešte ho naučili aj svoje deti.

Nieкто namietne, že máme dosť generálov i iných funkcionárov slovenskej národnosti, ktorí mohli otázky rovnoprávnosti Čechov a Slovákov v armáde definitívne vyriešiť. To je pravda. Ale národnostné cítenie mnohého je závislé od toho, akú funkciu vykonáva, alebo koľko „berie“. Nepamätám sa, že by nieкто z nich verejne vystúpil s podobným požiadavkom. Jednak ich tieto otázky už „nepálili“, jednak im hrozilo obvinenie z „nacionalizmu“.

Je tomu niekoľko rokov, čo sa metódy práce s vojakmi slovenskej národnosti zmenili. Už nemožno bez následkov robiť otvorenú protislovenskú kádrovú politiku. Preto sa robí politika iná. Napr. na štúdium sa „vyberie“ Slovák, ktorý nemá okrem snahy nič pozitívneho, aby mohol školu s úspechom dokončiť. Chýbajú mu základné predpoklady ku štúdiu, predovšetkým predbežné všeobecné vzdelanie (tzv. robotnícka politika“). Taký dôstojník ani po skončení štúdia nie je schopný rozširovať svoje vojenské vedomosti na základe znalostí získaných v škole a slúži za vzor Slováka, ktorý i napriek vysokoškolskému vzdelaniu je nespôsobilý zastávať zodpovednejšiu funkciu. Podobne na príkaz „prednostne vyzdvihovať Slovákov na vyššie funkcie“ sa napáchalo viac zla než osohu. Najhoršie je, že za tento stav nikto nenesie zodpovednosť. Viníme dobu a nie osoby. Doporučoval by som u hociktorého zväzku v českých zemiach k týmto otázkam urobiť prieskum mienenia Slovákov.

Pri realizovaní federácie je otázka zastúpenia Slovákov na rôznych úsekoch nášho života stále aktuálnejšia. Nevyhne sa jej ani armáda. A to i napriek tomu, že slovenské inštitúcie doposiaľ nijaký záujem o situáciu v tejto oblasti neprejavili. Na riešení národnostnej problematiky v podmienkach armády je smutné práve to, že sa Česi od nej dištancujú, akoby sa cítili urazení. Riešenie takejto závažnej úlohy len jednou stranou, t.j. Slovákmí, môže narobiť veľa škody a narušiť i tak naštrbené vzťahy.

Ja osobne som presvedčený, že za 15 – 20 rokov sa budeme na túto problematiku pozerat' v zásade ináč, reálnejšie, bez prehnanej citlivosti zo strany Slovákov a urazenosti zo strany Čechov. Aby tomu tak mohlo byť, treba predovšetkým napraviť krivdy a – otvorene povedané – i národnostné utláčanie Slovákov v armáde. Treba to robiť veľmi taktne, s pochopením jedného i druhého. Je však najvyšší čas už začať.

A-revue, č. 3/1969, s. 28, článok Čo narušuje vzťahy.

Dokument č. 9

Týždenník *A-revue* prináša anonymný názor mjr. C. D. na niektoré nuansy vo vzájomných česko-slovenských vzťahoch v čs. armáde

Môžem povedať, že asi do r. 1962 som žiadne problémy v národnostnej otázke v civilnom a vojenskom živote nevidel. Možno, že to bol ešte zbytok elánu od r. 1945, že všetko, čo sa robí, sa urobí v záujme obidvoch národov. Skryté narážky na toto téma som považoval za výstrelky jednotlivcov. Postupom času asi od r. 1963 som si začal uvedomovať, že nie urážky Slovákov zo strany jednotlivcov sú rozhodujúce. Horšie je dodnes trvajúce vedomé prehliadanie a poškodzovanie Slovákov, riadené až do konca roku 1967 zhora, zo štátnych orgánov, a podobne aj vo vojenskom živote: vedomé nevyzdvihovanie Slovákov do funkcií zhora až nadol, percentuálne zastúpenie vo funkciách, premiestňovanie útvarov zo Slovenska ...

Som ochotný kedykoľvek na rade príkladov svojej osoby i zo svojho najbližšieho okolia dokázať, akú mali a majú pozíciu Slováci v armáde. V pravidelnom hodnotení mám napr. záver, ktorý po dobu 6 rokov nebol realizovaný. Naproti tomu bol do školy poslaný súdruh českej národnosti. Alebo slová komisie, ktorá o mojom osude rozhodovala v r. 1966: „**Vy ste Slovák, vy by ste nám do Čiech nešli**“. Čiže buď rád, že ťa dávame na funkciu, v ktorej si v r. 1953 začínal. Alebo veta z konca roku 1967: „**Kdo se bude bavit o národnostní otázce, postaráme se o to, aby byl nežádoucí**“.

Ľudia, ktorí toto prevádzali, sú aj naďalej na svojich miestach, ako by sa nič nestalo. Preto si myslím, že Slovákom federácia pomôže v civilnom živote odstrániť hodne problémov, ale na vojne ešte dlho nie. Ako vieme, armáda sa vždy za civilným životom oneskoruje.

Chcel by som sa na národnostnú otázku poďať aj zo stránky povahových rysov alebo mentality oboch národov.

My, Slováci a Česi, máme dosť dobrých spoločných vlastností. Je to národná hrdosť, vyšší stupeň kultúry, úcta k minulosti a podobne. Ďalej šetrnosť, ktorá je u českého národa pestovaná skôr pre výlety, kúpu auta, u Slovákov k výstavbe rodinného domku a zabezpečenie rodiny.

Pracovitosť. U Čechov je to skôr vzťah k odbornej práci, u Slovákov – aj vinou zaostávania – vzťah k manuálnej práci.

Česi sa rýchlo zapália pre nejakú vec, ale zas rýchlo vychladnú. Slováci naproti tomu sa pomalšie získavajú pre nové, ale vytrvajú u toho, dajú skôr na skutky. Radi hovoria pravdu do očí, čo je, žiaľ, dodnes nebezpečné a škodlivé.

Ako Slovák si u Čechov cením väčšiu súdržnosť, väčšiu veselosť, aj zmysel pre poriadok a čistotu.

Uvedené veci sú väčšinou známe, ale ku škode oboch národov dosť málo zdôrazňované. Myslím, že obidve naše národy majú dostatok kladných vlastností, a čím sa budú lepšie poznať, tým sa budú lepšie zžívať dohromady.

Čo ma ale na obidvoch národoch mrzí, to je, že minulý systém v nás vychoval názor, že svedomitou prácou sa človek ďaleko nedostane. Sme asi jediný z vyspelejších štátov na našej zemi, kde sa nerobí žiadny alebo je len veľmi malý rozdiel medzi svedomitosťou a nesvedomitou prácou.

Myslím, že pre posudzovanie človeka v civilnom živote aj na vojne by malo byť rozhodujúce vzdelanie, prax, schopnosť uplatniť vzdelanie v praxi, vzťah k ľuďom a nie známosti, posedenie u piva a pod. Pretože vidím, že u nás sa o mnohých problémoch len teoretizuje, ale v praxi sa skoro nič nenapraví, som toho názoru, že mnoho vecí, teda aj národnostnú otázku so všetkými problémami a prežitkami, nevyriešime my, ale až budúcnosť, budúca generácia.

Neviem, či sú všetky moje názory správne. Ak uverejníte môj článok, neuvádzajte, prosím vás, moje meno, pretože Slováci sú stále ešte často nazývaní nacionalistami ...

A-revue, č. 5/1969, s. 22, článok Škoda oboch národov.

Dokument č. 10

Týždenník *A-revue* prináša reakciu mjr. A. Velčického na článok F. Ščučky.

V článku z AR 22 – 23 /68 „I česká matka“ mjr. Ing. Ščučka kritizuje stat' súdruha Holuba v AR 16/68 a poukazuje mimo iné na Martin, že v obchode nedostal to i ono. Som v Martine už nejakú desiatku rokov a pochodil som i iné posádky. V Martine je mnoho príslušníkov českej národnosti, ale sú len jediní, ku ktorým sa takto vystupovalo. Títo jediní – a zrejme k nim patrí i vyššie uvedený s. Ščučka – na každom kroku ukazovali svoju povýšenosť, nadutosť. Slováci sú na toto citliví. Tým chcem len poukázať, že práve títo ľudia zapríčinili a zapríčiňujú určitú nevráživosť medzi našimi národmi (nechcem rozvádzať celú štátnu politiku Novotného a spol.).

Takýmto ľudom sa iste nepáči ani dnešná politika a vidia v nej i to, čo v nej není. Citujem výrok jedného, čo sa pohybuje okolo nich, a viem, že tlmočil slová svojho nadriadeného: „Teraz uvidíte, čo je Husákov buržoázny nacionalizmus v praxi“. Avšak že on bol jedným z tých, čo predvádzali – obzvlášť v armáde – nadutý šovinizmus už roky, to nevidí a nevidel.

Tiež som obyčajný odborník, t.č. bez inžinierskeho titulu, a čo sa týka škôl, nech súdruh Ščučka nežiada bližšie údaje. Bol by to ďalší zahanbujúci dôkaz o prehmatoch, ktoré sa robili voči Slovákom. Nedostatok skúsených vojakov – Slovákov tiež zdôvodňuje čudne. Vo vojenských bojujúcich jednotkách ich bolo dostatok (viď SNP, vojská v ZSSR atď.). Lenže Slováci neskoršie boli likvidovaní viacej ako Česi.

A-revue, č. 5/1969, s. 22, článok Komu sa nepáči dnešná politika.

A.MASKALÍK: DIE PROBLEMATIK DER VERTRETUNG DER SLOWAKEN IM OFFIZIERSKORPS DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEE IN DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN MILITÄRISCHEN PRESSE DER JAHRE 1968–1969

Die gesellschaftliche Lockerung Mitte der 1960er Jahre markierte einen grundlegenden Wendepunkt in der Kaderpolitik des Offizierskorps der Tschechoslowakischen Volksarmee sowie in der Frage einer angemessenen Vertretung der Slowaken in dessen Reihen. Bereits ein Beschluss des Präsidiums des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei (Präsidium des ZK der KPTsch) aus dem Jahr 1966 versuchte, mögliche Lösungswege aufzuzeigen. Es sollten wirksamere Maßnahmen ergriffen werden, insbesondere hinsichtlich der Ergänzung der Armee durch slowakisches Personal sowie der Verbesserung der umfassenden Betreuung und Ausbildung jener Soldaten, die außerhalb der Slowakei dienten. Der Anteil slowakischer Absolventen an den Offiziersschulen sollte auf 40 bis 50 % steigen, während der Abgang slowakischer Offiziere nicht mehr als ein Fünftel des Gesamtschwunds betragen durfte. In der Praxis bedeutete dies eine Reduzierung der freiwilligen Kündigungen vor Erreichen der Altersgrenze, die primär auf die Unmöglichkeit zurückzuführen war, den Dienst in der slowakischen Heimat zu verrichten. Angekündigt wurde zudem eine Erhöhung der Rekrutierungsquoten um 10 %. Ab dem Schuljahr 1967/1968 sollten mindestens 40 % der Schüler an den Offiziersschulen slowakischer Nationalität sein, in den Folgejahren bei Bedarf auch mehr. Ebenso wurde das Ziel bekräftigt, geeignete Slowaken für exponierte Positionen innerhalb der Armee zu finden, zu platzieren und zu fördern.

Das Problem der Gleichberechtigung der Slowaken verschärfte sich, als progressive gesellschaftliche Kräfte an Einfluss gewannen. Bereits im Januar 1968 nahmen diese Forderungen konkrete Formen an. Der gesellschaftliche Wandel intensivierte die Suche nach neuen Ansätzen zur Lösung der Nationalitätenfrage in der Armee, die nun offener diskutiert wurde als jemals zuvor seit dem Ende des Zweiten Weltkriegs. Ein breites Spektrum an Problemen trat dabei zutage: von der Forderung nach Stärkung bzw. Wiederherstellung des Einflusses slowakischer Organe auf die Militärpolitik über die substanzielle Ausweitung des slowakischen Elements in den Zentralorganen bis hin zur Erhöhung der Anzahl an Einheiten und Verbänden auf slowakischem Territorium und der Wiedererrichtung nationaler slowakischer Einheiten. Der durch die Wiederherstellung der Redefreiheit geschaffene Raum ermöglichte eine kritische Aufarbeitung der vorangegangenen Periode. Dabei wurde offen auf die unzureichende Vertretung und die untergeordnete Stellung der Slowaken im Offizierskorps hingewiesen. Die Armeeführung führte eine „Gewissenserforschung“ durch und akzeptierte im Geiste des jüngsten Beschlusses des Präsidiums des ZK der KPTsch die Kritik an der bisherigen Praxis, mit der kein „erwünschter Fortschritt“ erzielt worden war. Die Forderung nach Verbesserung der Situation wurde als „äußerst notwendig und absolut berechtigt“ anerkannt.

Die Lockerung der gesellschaftlichen Atmosphäre und die Aufhebung der Zensur führten dazu, dass das Geschehen in der Armee unter genauer Beobachtung der Medien stand. In der militärischen wie auch zivilen Presse erschienen zahlreiche Interviews mit Vertretern der Armeeführung zu verschiedenen Aspekten des Armeeaufbaus. Die politisch sensible Nationalitätenproblematik konnte dabei nicht unbeachtet bleiben. In allen Militärtageszeitungen (*Obrana lidu*, *A-revue*, *Lidová armáda*) wurden unterschiedlichste Interviews, Meinungsbeiträge, Polemiken und Essays zu diesem Thema veröffentlicht. Auch hierin fehlten Hinweise auf inkonsistente Herangehensweisen in der praktischen Umsetzung oder Schlussfolgerungen über eine bewusste Diskriminierung der Slowaken nicht. Kritisiert wurde die Inkonsequenz bei Versetzungen in höhere Führungsebenen sowie bei der Entsendung zu Militärhochschulen. Viele dieser Beiträge blieben jedoch sehr subjektiv und boten nur wenige Lösungsansätze für die zuständigen Organe. Die vorliegende Materialstudie bietet einen Überblick über die interessantesten dieser Veröffentlichungen. Ihre Besonderheit liegt darin, dass ihre Autoren ausschließlich höhere Offiziere waren. Die Texte werden im Originalwortlaut – einschließlich grammatikalischer und stilistischer Mängel – publiziert, um ihren ursprünglichen Aussagewert zu bewahren, der die damalige Denkweise, Präsentation und damit auch das intellektuelle Niveau widerspiegelt.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívny a archívne pramene / Archives and Archives sources

AP AČR Praha, f. Kádrové ročenky MNO.

NA Praha, f. Předsednictvo ÚV KSČ (1966 – 1971).

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Hlavní správa letectva a PVOS 1968.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1956 – 1969.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra 1968 – 1969.

Dobové a súčasné periodiká / Period Print

A-revue 1968 – 1969.

Lidová armáda 1968 – 1969.

Obrana lidu 1968.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/ Monographs

13. sjezd Komunistické strany Československa (31. května – 4. června 1966). Praha : Svoboda, 1966.

MASKALÍK, Alex. Reflexie národnostných vzťahov pri výstavbe vyššieho veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945 – 1969. In: ČAPLOVIČ, Miroslav – GONĚC, Vladimír – HOFMAN, Petr (eds.) Česko-slovenská historická ročenka, Brno – Bratislava: Academicus, 2009, s. 99 – 107.

PREČAN, Vilém. *V kradeném čase: výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 – 1993*. Brno : Doplněk, 1994.

ŠTAIGL, Ján. Slovenský národný prvok vo výstavbe dôstojníckeho zboru československej armády v rokoch 1948 – 1970. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*. Bratislava : Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, 1993, s. 214 – 239.

**Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách /
Chapters in monographs, articles in journals**

MASKALÍK, Alex. Podklad pre Akčný program MNO z roku 1968 o národnostnej otázke. In: *Vojenská história*, 2011, roč. 15, č. 4, s. 108 – 138.

MASKALÍK, Alex. Nástup nového trendu národnostnej výstavby ČSĽA po federalizácii Československa a jeho limity. In: *Vojenská história*, 2013, roč. 17, č. 1, s. 71 – 82.

MASKALÍK, Alex. *Úvahy o zavedení „národnostného kľúča“ pri výstavbe veliteľského zboru čs. armády po skončení 2. svetovej vojny*. In: *Vojenská história*, 2020, roč. 24, č. 3, s. 115 – 124.

ŠTAIGL, Ján. *Česko-slovenská armáda na Slovensku v rokoch 1945 – 1992*. In: *Vojenská výchova, Trenčín*, 1995, č. 4, s. 67 – 78.

ŠTAIGL, Ján. Pokus o reformu v armáde v roku 1968. In: *Vojenská osвета*, 2006, roč. 3, s. 82 – 96.

O autorovi / About the author

Mgr. Alex Maskalík, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

e-mail: maskalikalex@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6640-0961>